

574

611

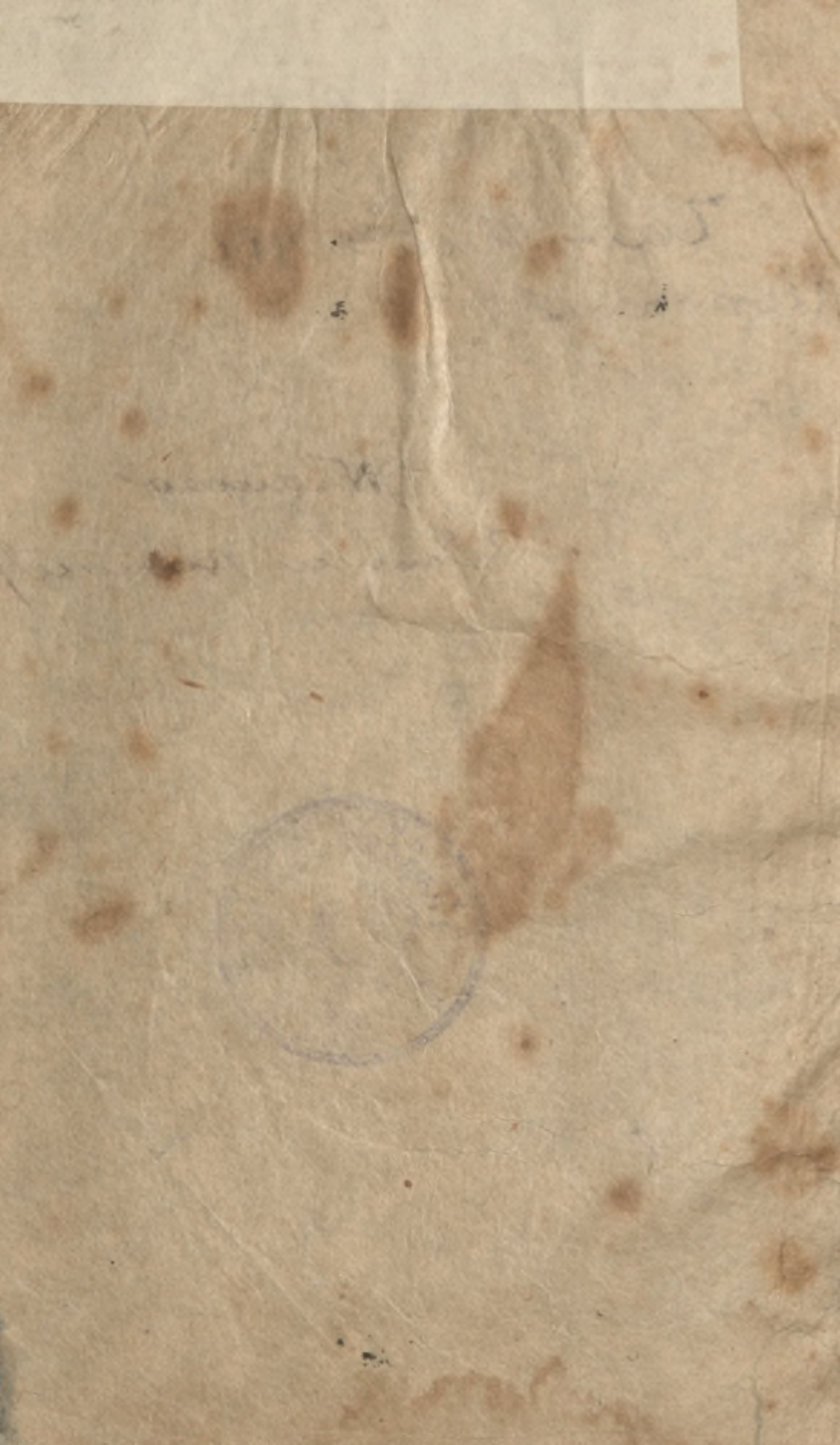
Либ. кив. бр. 674

Га-Митина
Икопа.

Натиско
Тинка Костич

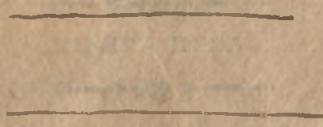

8.292

ЧА МИТИНА
ШКОЛА

НАПИСАО
ГЛИША КОСТИЋ
УЧИТЕЉ

БЕОГРАД
1898.

6/10/11

PRINTED AT

THE NATIONAL

PRINTED AT
THE NATIONAL
PRINTING OFFICE

1890
1891

Душан М. Царев,
У. мачурски.

’ЧА МИТИНА
ШКОЛА

НАШЕ ШКОЛОВАЊЕ
У ЛЕСКОВЦУ ДО ОСЛОБОЂЕЊА (1877.)

НАПИСАО
ГЛИША КОСТИЋ,
учитељ.

БЕОГРАД
ШТАМПАРИЈА ДРАГОЉУБА МИРОСАВЉЕВИЋА, КН. ЉУБЊИЦЕ УЛ. 15.
1898.

ЦЕНА 1 ДИНАР.

Ову књигу посвећујем своје првом учитељу
у Педагогији,

Господину

Живану Живановићу
саветнику у пензији.

Писац.

ПРЕДГОВОР

Некоји наши уважени писци писали су у „Учитељу“ нешто мало о школовању нашем у Нишу и његовој околини и у ниротском округу, али само површно и на дохват, јер су то прибележили и написали онако како су то чули од других, а сваки зна, да чути и видети није свеједно. Без зазора могу рећи, да су они изнели и такве мале и безначајне ствари, које, тако рећи, врло мало пажње заслужују према оним стварима, које су они изоставили јер их нису ни знали. Последњи је нешто о овоме побележио и изнео у „Учитељу“ 1896, мој уважени друг, г. Тихомир Ђорђевић професор, у колико је то могао сазнати од појединачца, приликом ревизије у срезу власотиначком, округа ниротског.

То ме је баш и побудило, те сам се и ја, савременик ондашњег школовања нашег, коме су све прилике и сви фактори, од којих је школа зависила, лично познати — латно посла: да опишем целокупно наше ондашње школовање у Лесковцу, свом месту рођења, и да то изнесем у неком од наших школских листова. На тај начин, кад се после буде потанко знало какво је школовање било

у Лесковцу, у вароши, лако се онда може појмити какво је оно било у околини, којој су и онда као и данас варошке школе служиле као тип. А смем тврдити, да је с малим изузетком такво школовање било и у Нишу и другим околним варошима и њиховој околини — пре ослобођења.

С овим послом био сам брзо готов, јер сам још исте године (1896.) написао пуних десет табака о овом школовању нашем, обухватив само најглавније и најкрупније ствари и занимљивости, али ипак нове и непознате не само обичном читалачком свету, већ и најбољим и најпризнатијим педагозима и књижевницима нашим.

Кад сам с овим био готов, поднео сам овај свој рад неколицини својих професора педагога и књижевника на оцену, али сам код свих наишао на — разочарење! Не само да су сви они били противни онаквом кратком и простом излагању тако драгоцених, а за историју нашег школовања пједиствених, ствари“, него су, шта више, били противни и томе да ова грађа изађе у каквом било „листичу“, где би остала неопажена од ширих кругова. Већина ми је саветовала: да ја ову грађу изнова прерадим и да у њу увесем и све појединости њене, како би иста добила изглед једне заокругљене целине, па да то онда штампам у — засебну књигу. Ну како је то штампање скончано са трошковима, то су се и они сложили са мном у томе, да овај свој рад, овако опширно разрађен, штампам прво у „Учитељу“, а после да то прештампам у засебну књигу

Тако и учиних. Одмах сам похитао у Лесковац где сам застао још жива 'ча Миту, који ми је, на моју молбу, подробности обавештења о ондашњој својој школи дао, а уз то сам се, пак, и с неким лесковчанима боље распитао, те, на основи свих ових података, а првенствено свога личног познавања, у току прошле године, на тенапе, разрадих по горњем упутству ову грађу, коју после по њеном учитељу, кога смо сви по и м е н у звали 'ча Мита, назвах: ' *Ча Митина Школа*.

При изради ове књиге обухватио сам само период од последњих десет година пред ослобођење — од прилике од 1868. до 1878. године —, време, када сам и ја учио у овој школи. И ако ми је ово прва књига коју написах, опет сам се постарао да она буде што потпунија и верна копија, како би читаоци могли добити праву и истоветну слику оне школе, којој је душа био ' **Ча Мита**. И ако сам уверен да сам своју жељу и реч потпуно исекупио, опет у овој књизи има празнина, коју ћу попунити чим првом приликом одем у Лесковац, и онда ће књига, ако доживи друго издање, бити два пут дебља од ове, пошто ћу онда и више материјала прибрати.

Кад сам, дакле, с овом књигом био готов, попуних је уредништву „Учитеља“, које је без поговора прими за свој лист, и штампање исте поче у новембарско-децембарској свесци. Али и поред све моје жеље и мога заузимања да слова буду крупнија, опет уредништво не хте то учинити. С тога сам био принуђен да прекинем даље издавање у „Учитељу“ па да књигу изнова штампам сам о свом трошку.

Овом приликом изјављујем велику благодарност свима оним својим пријатељима и земљацима, који ми било саветима било обавештењима помогоше, да ова моја књига угледа света *као књига*.

На Благовести 1898. године,
Врбовац (окр. тимочки).

Глиша Костић,
УЧИТЕЉ.

У В О Д

803

Пре по што пређемо на саму школу и школовање
сматрам за нужно да овде упознам читаоце са Дес-
ковцем, јер ће бити врло мало читалаца који *Дес-*
ковац кроз и кроз познају, онако као што га ми
Десковчани, познајемо. С тога нека ми буде дозвољен
да читаоце уведем и проведем кроз Десковац и пока-
жем им, макар и укратко, његову историју и њего
положај као и остале знаменитости у њему. Кад св
то пређемо и распознамо, показаћу им *зграду* у којој
је била 'ча Митина школа. па ћемо, најпосле, и у њ
ући те потанко и на темале разгледати све оно, збо
чега је и писана ова књига.

* * *

Беше то у другој половини дванаестог века
када грчки цар Манојло дође у Ниш и позва Стеван
Немању, жупана српског, на виђење. Немања му
онда, са памети и своје добре парави, допадне,
му цар, у знак пријатељства, поклонити Дубочицу
широком околином њеном.

Дивна је то земља! То је широка непреглед
равница, кроз коју тече Лужна Морава, а неколико
лометара од ње, где ближе где даље, тече у поре
са њом Ветерница, лева уточица њена.

У сред те равнице, а на реци Ветерници, лежи град Дубочица, који се доцније прозва Лесковац. По причању старих људи, ово је име дошло отуда, што се у близини Дубочице, а може бити и у њој, налазило много леске, што је највероватније. Тако је Лесковац постао српски, због које се доцније из-
 роди најбуђа свађа и борба између Немање и браће му, а која се сврши победом Немање над браћом својом.

Град Лесковац лежи више на десној обали Ветернице, која се одмах после неколико километара улива у Мораву. На западној страни Лесковца, баш до саме вароши, уздиже се брдо Хисар, које је за-
 сађено дивним виноградима, а на чијем се подножју налази знатан део вароши, у коме су до ослобођења становали Турци, јер су они јако волели „тефериџ“.*) Сад у том крају, сем неколико турских кућа, живе сами Срби.

На јужном пак крају Хисара налази се величанствена црква св. Илије, којој је темељ ударен 1884. Ова је црква веома омиљена Лесковчанима, јер им је била једино место за излазак изван вароши у празничне дане, а подигнули су је с највећим одушевљењем (добровољним прилозима). Ту се о св. Илији сваке године скупља славни свет, из неколико округа, на сабор, који цркви оставља велики приход.

О овој би се цркви имало много писати, али ћемо ва сад поменути само то, да је црквена власт све до 1883. била противна подизању ове цркве, и чинила све могуће да не да свету да иде на то свето место, а сад у ову цркву сваке недеље и празника иду

*) турска реч; значи отворено, а уздигнуто место.

свештеник и учитељ с ђацима на службу. У последње време почели су се варошани и сахрањивати код те цркве.

— Лесковац је, може се рећи, без добре воде особито лети, јер у целој вароши нема ни једне чесме. Становници његови пију речну воду (с Ветернице); али се ова лети не може да пије, јер у Ветерници киселе конопље. те су приморани да пију бунарску која је доста тешка, или да копају у песку у (Ветерници) кладенце. Прво што и данас пада странцу у очи јесте то, што ће рано изјутра и доцкан у вече видети у чаршији и по свима улицама читаве редове девојака и жена, и из богатих и сиромашних кућа, које на рукама, о куковима, носе по два земљана, крчага воде с Ветернице за пиће или прање, а које се према потреби својој враћају више пута. Слуге пак и дечаци носе крчаге на обрамци по 2, 3, или 4.

До ослобођења скоро свака је кућа обрађивала земљу (њиве и винограде) и бавила се каквим год занатом или трговином. Радње у ово време не беху подељене, те је један дућанија могао бити и терзија и бакалин и крчмар и што год му воља, а један шљар — и бакалин и кафеџија и крчмар и т. д. Сиротиња се је, пак, и онда, као и сад, бавила још и производњом дувана, која је свакој кући покривала цео годишњи издатак. Упоредо с дуваном гаји се и конопља, која израсте толика, да се коњаник из ње не види. С тога је у Лесковцу јако развијена ужарска радња, али је она још на ниском стунђу. Данас у Лесковцу постоји и ткачка фабрика, која веома много троши кудељу.

— Ну, Лесковац није ни пуних 300 година остао у српским рукама. Кад оно 1459. Турци завладаше свом Србијом, Лесковац је био већ у њиховим рукама и остао њихов све до 1877. године. Те године пак, кад оно Србија зарати с Турцима за независност, у почетку децембра Турци из Лесковца почеше да се селе у Врање и Скопље, у намери, да се онет врате чим сместе своје породице, те да све „метну под нож“. Али им храбри Лесковчани то не допустеше, јер чим Турци изађоше, одмах сви лиетом устадоше, поделише турско оружје и муницију што пађоше у сарају, околише варош стражама и бранише је све, док 28^{ог} децембра не паде Пин и после неколико дана не дође и српска војска.

Као и све турске вароши, Лесковац тада беше неуређено и доста прљаво и нездраво место, те готово не имађаше ничега што би странца особито занимало. Сад је пак Лесковац регулисана и уређена варош, а по величини је, по вајновијем попису, четврта у Србији, јер броји 12807 становника.

Има гимнасију, 22 одељења мушких и женских основних школа, првостепени суд, ткачку школу, фабрику гајтана, парни млин, неколико савремених и веома корисних друштава и др. Железничка станица је пак на уласку у саму чаршију, која својом дужином дели целу варош на две, готово једнаке, половине, а попреко је дели Ветерница на две једнаке половине.

Дивна ли је то варош. вредни ли су њени становници!

*) Турском суду.

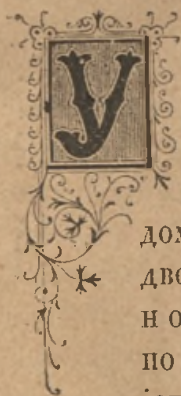

ДЕО ПРВИ

Зграда. Учионице. Намештај. Уређење. Обичаји. Светковање. Наставници. Наставни предмети.

ЗГРАДА

У вароши Лесковцу постоји и данас, до старе цркве, стара зграда, ограђена тврдим зидом од ћерпича, у коју се улази на велику двокрилну капију. То је лесковачка основна школа. На њој пише 1854, те се по томе може закључити, да је та школа ту још од те године.

Зграда је та врло велика и једиоспратна. Улази се са западне стране, а на неколико степеница. Прво се уђе у један веома велики, сада четвртасти, ходник, који после води за учионице и остала одељења: на противној страни излази се у право дворште где су бунар и нужници, а са северне стране иде се у порту.

До 1870: године у овој згради беше: једна не обично велика и једна обична учионица, једна повећа соба, једна кухиња, коју онда зваху „кафе-

1922. год. Казушева.

оџак“ (јер су у њој наставници бували баву), и једна, на неколико степеница уздигнута од осталих, собица, која је служила за канцеларију. Онај, пак, велики, сада четвртасти, ходник беше онда много дужи но сада и зваху га „диванана“.*) Испод њега беше овај исти велики подрум, што је и данас, где су и онда смештана дрва као и данас. Те године, пак, на десном крају „диванане“, где беху некакве дугачке и широке степенице, на којима су ђаци зими ручавали, подиже се и трећа учионица, много мања од друге. Цела ова зграда, пак, подигнута је на форму два наопачке састављена писмена Г (Г).

УЧИОНИЦЕ

Као што смо видели, у почетку су биле само две учионице, велика и једна обична (резервна), а 1870. подиже се и трећа, мања од друге, и такве су остале све до ослобођења.

Ова велика учионица, о којој ћу и говорити овде, беше оваква: дугачка преко 30, широка скоро 20, а висока 6 (ако не и више) метара; дакле, у квадратури је износила више од 600 квадратних, а преко 3600 кубних метара. На средњи западног зида беху велика двокрилна врата, а на три остала зида 20 и неколико великих прозора. На источној страни, пак, учионице беше једно, на неколико степеница уздигнуто, дашчано уздигнуће, ограђено високим, затвореним (такође дашчаним) доксамтом, те се човек

*) Турска реч диван значи престати коме, а „диванана“ — ходник.

једва из њега види кад стоји. Ово је начињено кад и школа, јер је зид на том месту испуштен у поље, а и прозори су му виши од осталих

Ово је уздигнуће у самој учионици служило за малу канцеларију, а зваху га „чардаче“. У њему су се наставници одмарали и понекад нешто писали, ту примали госте, ако би за време часова дошао који у школу, а ту лети у подне и — спавали. Простор испод „чардачета“ био је ограђен изрезаним дашчицама, а на малим вратанцима беше реза за катанац. То беше „апсанче“, у које су наставници апсили ђаке, а ту су понекад бацали и ђубре из школе те се беше намножило у њему пацова. У њему беше мрачно, јер је на оне мале рупе, које су сачињавале оне изрезане дашчице, улазило врло мало светлости.

И она друга, обична учионица, која и данас, онака иста, служи, имађаше веома много прозора (данас су многи зазидани), али није имала „чардаче“ и „апсанче“.

Новоподигнута, пак, трећа учионица била је по простору најмања, те је за то и зваху „мала чкоља.“*)

Тавани свуда беху по турском стилу. Даске су приковане за греде таванице оздо, а на саставу сваке две даске била је лепо изрезана летвица, те су тавани изгледали чисто шарени. Оваки таван Турци зову „асма-таван.“

Оваке беху ове три учионице до ослобођења, а после ослобођења велику учионицу преградише зидовима, и од ње начинише три обичне учионице са

*) У ово време у Лесковцу су звали школу — „чкоља“, у Шумадији и данас зову чкоља.

једним дугачким ходником. из којег се улази у њих!! И тако сад те три учиовице, као и оне прве две, раде и дан данас.

НАМЕШТАЈ

У великој учиовници беше овај намештај: 20 и неколико веома дугачких клупа, две велике и неколико малих (за зид) црних табала, један необично велики сто, две три столице, једна слика и мноштво уокви-рених таблица, које су биле више од по метра високе (јер су својом дужином стајале усправно), али су оне на неколико година пре ослобђења уклоњене. Таблице те биле су од дебеле хартије са простим дрвеним рамом, а на њима су била списана сва слова, велика и мала, па онда слогови, речи и реченице (посебно), и на њима се ђаци вежбали у читању. Још је до самих врата стајало једно сандуче, на којем је седео цензор, кога онда зваху „дверник“ (а неки и дзверник*), што би данас значило вратар.

Клупе су биле веома просте, јер су озго имале само једну даску за наслон књига, а не за остављање као данас. На десном крају сваке клупе била је, поред седишта, прикована друга једна даска, која је дужином својом стајала усправно. Међутим, клупе су биле толико дугачке, да је у свакој од њих седело преко 20 ђака, и зваху их „чинови“. Оне су биле окренуте истоку, тако да су врата стајала иза леђа, а од врата до прве, односно последње клупе, било је до два метра растојања за улазак и пролазак лево и десно.

*) од двери — врата.

„Чиновни“ беху врло високи и сви, сем првога, до „чардачета“, једнакви. Тај први „чин“ беше нижи од осталих, а горња му је даска (наслон) била в о д о р а в н о положена и са обе стране ограђена летвицама. Тај су „чин“ звали „песоч“, јер се на њему писаше по песку.

Одмах до „песоча“ стајао је велики сто и до њега две столице, а уз „чардаче“ прислоњена једна велика табла, а друга је табла наменштана према потреби, обично на сред учioniце. До самога „чардачета“, пак, висила је о зиду једна урамљена слика, на којој је било насликано к а к о учитељ с л и ш а в а љ а к с. Учитељ седи на столици и пребацио ногу преко ноге, а неколико љака поређало се пред њим, па сви гледају у отворене књиге, а само први б о ј а ж љ и в о чита; са стране, пак, неки кажњени клече, држећи такође отворене књиге. Многобројне, пак, оне таблице или, како их онда зваху, табле, вишаху на јужном зиду, поређане у неколико редова.

Зими беху још и две велике блехане пећи, једна у источном, а друга у западном крају (до врата) учioniце. То је сав намештај био у великој учioniци, а у оним двома је о б и ч а н намештај (од прилике као и данас).

УРЕЂЕЊЕ

Школу је ову издржавао „Синод“, који су неки звали и „Митрополија“ (црквена општина), али је опет сваки ђачки родитељ плаћао незнатну сумицу новаца, која се у последње време свела на 1 или 2 гроша чаршијска (по имућству), колико зими за дрва. Овај

разрез ^и ~~не~~прикупљање истог вршили су сами наставници, па који ђак не плати „нема права“ да се греје код пећи.

Школовање беше добровољно. Родитељи су уписивали децу кад је коме воља била, али обично на Чисти Понедељак. Прозивке у школи није било, нити је опет ко тражио, да се уписани ђаци уредно испишу из школе.

У оно време учитеља зваху „даскал“, а у овој великој учионици радила су онда „два даскала“. То беху даскал Мита и даскал Ђорђе. Даскал Миту ђаци зваху „ча Мита“ (чича Мита) а даскал Ђорђа — „бата Ђорђе“ (место господин Мита и господин Ђорђе), јер он беше млађи од овога.

Њих двојица беху поделили „чипове“, те је даскал Мита учио ову половину ђака до врата, а даскал Ђорђе ону до „чардачета“. Ко је од њих имао више пријатеља, имао је и више ђака, али тек даскал Мита имађаше готово свакад више, јер је био старији, а и блажији по нарави од даскал Ђорђа. А како школовање не беше обавезно, то су и родитељи вадили ђаке из школе кад је коме била воља (као што су их и уписивали), али обично о Ђурђеви и Митрову дне, јер су онда и мајстори и газде примали шегрте и слуге.

Разреда није било, нити их је код оваквог уписа деце могло бити, него је сваки ђак учио за себе, ко колико може и хоће, сем ако се случајно једнога дана нађу два ђака на једном истом задатку (лекцији). Тако је један ђак могао четири и пет пута данас променити лекцију, само ако је добро научио. Али је, ипак,

сваки ђак слишаван пре и после подне, па ко није знао бивао је кажњаван.

Ни испита преко године, ни ти на крају године, није било, па по томе ни великог распуста, већ се у школе ишло целу годину. Тако исто ни одмора у Четвртак после подне није било, сем што се у Суботу после подне ишло у школу без књига те се учило п е в а њ е и ишло у цркву на вечерње. Само су ђаци пуштани од школе по неколико дана за Божић и Ускрс. Чак ни н з м е ђ у ч а с о в а није било одмора, већ како се уђе у школу не излази се док се не пође кући.

Просто па просто било је овако:

Како ко дође изјутра или по подне у школу, мора да заузме једно место у којем било „чину“ (јер се седело где је ко волео), да извади књигу и учи док се не искуне сви ђаци. Најпосле дођу 'ч а М и т а и б а т а Ђ о р ђ е (да се послужимо ђачким називима) и одмах се очита заједничка молитва. По том се 'ч а М и т а и б а т а Ђ о р ђ е „шетају“ по учионици — свуд у н а о к о л о око клупа и разговарају и пуше, а ђаци продуже учење. Неки се до душе, и играју, па и бију, док се они с далека краја приближе њима.

. Тек неко доба дана почне с л и ш а в а њ е и п о к а з и в а њ е, а кад се то сврши, 'ч а М и т а и б а т а Ђ о р ђ е продуже „шетњу“, а ђаци у ч е њ е, и кад буде време пуштању сви се „спреме на молитву“, очита се иста, и онда иду кући.

Школски, пак, часови држани су од 2 до 5 пре, и 7 до 10 по подне — по т у р с к о м, а то је од 8 до 11 пре подне, и 1 до 4 часа по подне, по европском сату.

Ну за све ово школско време, од уласка ђака у учионицу до поласка кући, излазили су напоље и враћали се у учионицу само они, који су „имали нужду“. Ко је, пак, „имао нужду“ (а ових је било свагда доста), тај је морао да пита или да скала или „дверника“. С тога се дешавало да је неки ђак и у школи свршавао нужду, јер ако га је пустио да скала није га пустио, може бити, „дверник“. Дозвола пак за свршавање нужде тражила се овако:*)

За време учења или слушавања (више за време слушавања) изађе ђак пред да скала, прекрети руке и снуждено, клањајући се, моли за дозволу речма „’ча Мито (или бата Ђорђе), да идем напоље?“ Овај му сад или дозволи, или га одбије. Ако ли пак да скала случајно не спази одмах овога ђака, јер слушава друге ђаке, који су такође предањ вазшли, или се опет чини невешт, овај онда мора да изговара горњу реченицу за дозволу све донде и све гласније, док га да скала не спази.

У овом случају ђак метне руке међу ноге, и, превијајући се жалосним гласом моли, па ако се ово ипак продужи, а нужда не чека даље (ако је т. ј. одиста имао нужду), он онда повиче што игда може: „Деле, ’ча Мито (или бата Ђорђе), умо . . .!“ (или оно друго), а овај онда: „Вуци се . . .“ Е, али учионица велика, па док дође на врата оно Још ако му и „дверник“ чини какве сметње, бива још горе.

Овде чине изузетак они ђаци, који „добро стоје“

*) Нека ми читаоци опросте што сам сматрао за нужно да и ово напоменем.

код „дверника“, јер они нису морали да моле да-скала, пошто је и он био овлашћен да даје дозволе.

Овако је морало бити стoга, штo и и з м е ђ у ч а с о в а, као што већ поменуемо, није било одмора.

Ова овака стега и строге казне, које ћемо на свом месту поменути, чиниле су те с~~е~~ многи ђаци одмах после неколико дана од уписа напуштали школу једном за свагда. Сем тога, многи су родитељи задржали своју децу од школе од раног пролећа, дакле, како пољски рад настане, па све до јесени, када се берићет прибере. а после их опет шиљу у школу да наставе где су стали. Разуме се, да су ови ђаци морали да иду у школу дупло више година но они, који су редовно ишли, те их зато беше врло много који су и у 17. 18. па и, ако смем рећи, у 20. години ишли у школу. Многи су опет раскидали са школом у половини овога школовања (ових је било највише), ако не и у почетку, али су, ипак, ч а М и т а и б а т а Ђ о р ђ е свагда имали по неколико стотина ђака укупно, јер су, као што већ поменуемо, ђаци уписивани у школу преко целе године.

Ово је овако могло бити само код овоког уређења школског, као што то беше у овој, ч а М и т и н о ј ш к о л и.

ОБИЧАЈИ

Као и свуда у оно време, у овој школи играше велику улогу — реграција. До душе, није било одређено време кад ће се она доносити, али је она ипак постојала. Начин, на који се она вршила, интересоваће све читаоце. Да почнемо од почетка

Кад родитељ први пут доведе дете у школу, да га упише, он му купи Буквар и таблицу, метне то једно на друго, а поврх њих лепе чарапе што је мати дeтиња спремила да скалу, па све то завије лепом новом марамом и да детету да носи, а и он пође с дететом. Кад уђу у школу, приђу да скалу кога дете пољуби у руку, а родитељ се поздрави с њим, изјавив, да је довео дете да га упише у школу. Сад дете преда све оно с марамом да скалу, а овај то развије па мараму и чарапе стрпа у џеп или недра, а Буквар и таблицу врати детету и одреди му место у „чину“ (обично до каквог рођака или комшије). Шанув нешто даскалу на уво, родитељ сад отиде.

Овакав је био обичај при упису, који је сваки родитељ, без разлике у имућству, вршио. Овако је исто било доцније и са Часловцем, кад је дете свршавало Буквар, а тако и сваком књигом редом.

Поред овога, опет су ђаци у неколико дана један пут носили да скалу по што год, али то није било за свакога „обавезно“. У овоме су се одликовали нарочито ђаци родитеља дућаниџа. Рекао бих, да у оно време да скал није куновао ни шећера, ни каве, ни пиринџа итд. Бивало је, да мати оправи да скалу по детету бошчалук, или опет свима његовим укућанима по нешто.

О берби, пак, сваки је ђак носио да скалу жита, кукуруза, пасуља и др. као и грожђе (ако је имао шта да бере), иначе не би био пуштен за бербу.

А уз белу недељу ко није однео да скалу кокоши или неколико јаја, тај није пуштан дан-два пред покладе за љуљашку. Одрасли, пак, сиромашни

ђаци, у замену регратије, радили су д а с к а л у у винограду, њиви и башти, или помагали у кућевном послу, те су тако и они били изједначени с осталима.

Ну, најинтереснији је био овај обичај:

Првога дана Божића родитељи опреме по детету куповни, симиџински колач* (40—50 с. м. у пречнику), са неколико најлепших јабука, а најчешће и са чарапама, те ово однесе д а с к а л о в о ј кући, а д а с к а л или ко његов, веже у један крај мараме у којој је колач донесен неколико пара (обично грош, а ако је и дар донесен оно и више), Исто је овако било и првога дана Васкрса („Велигдана“), само су место лепих јабука дошле лепе шарене п е р а ш к е. Са дететом обично је полазио родитељ, те је приликом те визите расписао д а с к а л а о успеху свога детета.

И овај је обичај скоро сваки родитељ, нолеимућан, тачно вршио, до год му је дете ишло у школу, те је тако сваког Божића и Ускрса д а с к а л морао и да продаје колаче, као што то данас раде многи селски свештеници.

Према свему овоме, д а с к а л је имао и особите своје назоре према појединим ђацима својим. Тако, он никад није пустио у „коледу“ на Пгњатов дан (20. децембра), када су ђаци пре зоре по кућама, по двојлица, певали: „Предвечни, родисја послечни — —“,**) нити опет на пратњу, од које се добијао добар приход, као и од „коледе“, — онога ђака, који му никад ништа није донео. А бо без дозволе отиде, тешко ли га њему!

*) Турци зову »чурек«.

**) На свом месту казаће се опширније о овом обичају.

Према томе сад, читаоци могу лако погодити шта су ђаци код кућа радили и како су се довијали, да само испуне „своје обавезе“ према **д а с к а л у**.

СВЕТКОВАЊЕ

Ондашње светковање школско у многоме се разликовало од данашњег. Тако је онда било више празника и светаца у које школа није радила, а у које данас ради, и обратно, у које је онда радила, а данас не ради. Истина, у Лесковцу су онда и прилике биле друкчије но данас, али су, ипак, и „црвена“ и „црна“ слова друкчија била онда но данас.

Од најзначајнијих школских дана, такви беху Свети Сава, 14. јануара, и Кирило и Методије, 11 маја. Први дан школа нити је светковала ни празниковала (због Турака). Школски патрон беху **К и р и л о** и **М е т о д и ј е**, први словенски учитељи и просветитељи. Милпа беше погледати, кад неколико стотина ђака са својим учитељима и свештеницима, родитељима, браћом и сестрама изађу 11. маја у поље с лптијом, певајући црквене и световне песме! Та светковина светковала се овако:

Пре зоре скупи се силан свет у цркву и око ње, па кад се служба одслужи, уреде се ђаци па с учитељима и свештеницима пођу напред, а за њима остали свет, најпре мушки па онда женске (противно данашњем реду). Неколико повећих ђака, обучени у стихаре, носили су упаљене чираке и рипиде и шлпци напред, пред свима ђацимо, а на извесном растојању у дугачком реду ђака носно је по један ђак малу икону ког

свєца (са иконостаса). Барјаке и велике иконе с иконостаса носили су неки од одраслих за свештеницима, а за њима ишла је светиња.

Ђаци су са учитељима и свештеницима певали црквене песме и тропар празника, а сами певали световне: химну Ђирила и Методија и химну султанову.

Литија није смела ићи чаршијом, већ преко „метоха“ у поље, па обишав извесан крај поља, враћала се у подне цркву, па се онда разилазило кућама. Других церемонија није било, нити их је од Турака смело бити.

НАСТАВНИЦИ

Ча Мита Николић беше стар човек, коме је онда могло бити 55 до 60 година. Био је мала раста, ни сувише дебео ни сувише мршав, црномањаст, пуних проседих бркова, густих и дугачких обрва које му падаху на црне, мутне очи, и проседе браде и косе. Браду и врат брцјао је а тако исто и косу до пола главе, те је носио перчицу. Глас му беше крупан, а говорио је полако.

На глави је носио тврду, високу, озго пљоснату — какве се онда ношаху — црну шубару, а од одећа ношаше: под туром сукнене чакшире, зелен појас од американа и дугачко гуњче, а зими још и сукнено цубе, све то чивитом обојено. На ногама пак ношаше плитке, доста тешке, потковане ципеле, и вунене беле чарапе. У рукама, пак, увек је држао круине бројанице, које је непрестано прстима претурао, зрно по зрно.

Многа су му деца била помрла те је био доста благе и мирне нарави. Баке је волео као своју децу,

и учио их је како је знао и умео, те их сиремао да буду добри грађани. И успео је. Казне је над њима изрицао, а други их је извршивао. Ретко ће се кад наљутити и онда истући ког ђака. Имађаше обичај, да често понавља речи: „сушти мандзер“ (исти, прави скот). То му је била сва исовка кад је неког ђака хтео да изгрди.

’Ча Мита није никакве школе свршавао, сем што је нешто мало учио код неког старинског даскала и неких попова у Лесковцу. Али опет, свакојако, он је у оно време био „најучевнији“, кад је „Синод“ могао баш њега да узме за свога учитеља.

Плата му беше веома мала. У почетку је била само неколико стотина чаршијских гроша на годину, и тек доцније претури 1000 гроша.

Сем ове платице, ’ча Мита није ништа више од „Синода“ имао, па да му није било својих њива и винограда, које су му жена и деца, уз припомоћ већих ђака, обрађивали, мучно да би могао изаћи на крај. И опет је он с највећом вољом и енергијем вршио овај тешки и свети (а у оно време с правом се може рећи и најсветији) посао.

Свој посао је истински волео, а школу није никада напуштао. И у цркви је био тачан, и ако се у оно време служба Божја свршавала ноћу (због Турака), и држао певницу уз припомоћ бата Ђорђа и повећих ђака. Умр’о је у децембру 1896. /

Кућа му беше близу школе, у улици што води „метоху“.

Друкчији беше бата Ђорђе Петковић. То је повисок, сувоњав човек, онда црних бркова, смеђа

лица. плавих и ватрених очију, а ређих и малих обрва. Једва да беше претурно тридесету годину. И он је браду бријао али није носио перчин. Теме му је сасвим голо, а осталу је косу шишао. Глас му је танак, а кад говори по мало шушка.

На глави је носио алев. фес са дугачком, црном, свилоном кићанком. У опште, бата Ђорђе се је лепше носио од 'ча Мите. Истина, и он носаше онда чакшире, али чојане, а у место гуњчета носио је ћурче, дисцином постављено. На ногама имађаше fine плитке ципеле и вунцом ишаране чаране. О празницима пак и благим данима носио је и немачко одело од лена бела шајка, а на ногама штифлетне.

Беше жустар и набуцит; најмања ситница могла је утицати на њега. Баке није штедео, к о 'ча Мита, и све је казне сам извршивао, а употребљавао их је сваке руке. Сем совачке псовке све је друге погрдне речи изговарао ђацима

И он није нивакве особите школе свршио, али је опет више учио од 'ча Мите. Био је неко време учитељ по селима, а после га „Синод“ узео за помоћника у „'ча Митиној школи.“

И његова плата беше мала и незнатна. те је и он доста скучено живео.

И бата Ђорђе је био тачан у школи и цркви, и свој наставнички посао отрављао савесно.

Ни он није далеко од школе седео. Кућа му беше у „Хаџи-Џениној“ улици, спрам старог, сада срушеног, турског сараја.*)

*) На месту тог старог турског сараја данас постоји ова величанствена гимназија.

Што је пак најглавније, 'ча Мита и бата Ђорђе су се тако лепо живели и слагали (што је реткост код данашњих учитеља), да су скоро свагда били заједно и у сваком друштву нераздвојни. Живот им је, тако рећи, био нераздвојен.

Они се никад нису пожалили на какве тешкоће, и ако их је и сувише било, нити опет на велики број ђака, којих је свагда било по пет до шест стотина у једној истој учпоници. Овај ће број читаоцима изгледати невероватан али је тако било и то се порећи не може. Њих су већином по чаршији налазили и уписивали, идући од родитеља до родитеља, само да што више деце просвете и да истински послуже светој идеји, коју су гајили први словенски учитељи и просветитељи Ђирило и Методије.

Па и њих су волели и поштовали не само ђачки, родитељи но и сви остали грађани. А и ко их не би волео, кад су они у оно време били све и сва! Свак је једва чекао да му дете научи бар толико, да може по нешто у дућану или у дому да забележи или израчуна. Ово је била највећа радост и највеће задовољство родитеља.

НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ

У овој школи учио се у оно време само читање, рачунање, писање и певање. Сем неких малих прича о Богу и неколико молитава, осталим данашњим предметима није се ни појма имало. То је учио и 'ча Мита а то је и бата Ђорђе, те и код њих ово беше највеће знање.

Прво се учио Буквар, за тим Часловац, па Цсаал-тир, Требник и најпосле „Пресад мудрости“, и с тим се завршило школовање. премда је врло мали број ђака долазио до ових књига, пошто су, као што смо раније видели, многи остављали школу на пола школовања.

Напоредо с учењем ових књига, учио се и рачунање, писање и певање, и кад се сврши с књигама сврши се и с тиме.

Ове су предмете учили у почетку и 'ча Митени и бата Ђорђеви ђаци, али се учење 'ча Митино разликовало од учења бата Ђорђевог Ну, и ако је 'ча Митино учење било много теже но бата Ђорђево, онет је 'ча Мита, може се казати, имао свагда више ђака но бата Ђорђе, јер беше блажији према њима но бата Ђорђе.

Учење 'ча Митино било је теже с тога, што је он својим ђацима давао тежи Буквар — из којег су се слова читала овако: аз, буки, веди, глаго.б. добро, јесте, живете, село, земља и т. д. (а, б, в, г, д, е, ж з и т. д.). Речи пак и поједини слогови у том Буквару срицали су се овако: буки — аз = ба, буки — аз = ба = баба; буки — јесте = бе, буки — аз = ба = беба; буке — ук = бу, буки — аз ба = буба; буки — ук = бу, веди — аз ва — бува; веди — иже = ви, људи — аз = ла, = вила: — — — — —; веди — рци — аз = ври, тврдо — аз = га = врата и т. д. Међу тим, бата Ђорђе је својим ђацима давао лакши Буквар — чисто сриски, из којег се слова читала: а, бе, ве, ге, де, ђе, е, же, зе и т. д. (а, б, в, г, д, ђ, е, ж, з и т. д.). Речи

пак и поједини слогови у њему срицали су се много лакше но у оном првом. На пр ; бе — а = ба, бе — а = ба = **баба**; бе — е = бе, бе — а = ба = **беба**; бе — у = бу, бе — а = ба = **буба**; — — — — — ; ве — ра = *вра*, те — а *та* = **врата** и тако даље.

Па и учење осталих од поменутих књига било је теже код 'ча Мите но код бата Ђорђа. Учење пак осталих предмета описале се опширније на другом месту.

*

С овим и оволиким знањем из поменутих предмета изашла је из ове 'ча Митине школе већина данашњих грађана лесковчана, а с малим изузетком и сва чаршија. Разлика је између њих само та, што су неки изучили и Псалтир и Требник, па и „Пресад Мудрости“, а неки само Буквар и Часловац, или опет само почети псалтир. Разуме се, да су први измакли мало од других, али је њих знатно мање од других.

Још кад се овоме дода, да су први били већином из богатих кућа онда ће појмљиво бити да су они могли читањем других корисних књига и проширити то своје знање поред тога, што су се сваким даном у својим радњама усавршавали у писању. Истина и међу њима има изузетака, али и ови изузеци били су много бољи од буквараца и часловаца, од којих су многи и заборавили читати и писати немајући прилике да се и даље усавршавају. Међу обима другима чине изузетке они сиротани, који су одмах из школе отишли на занат или у радњу, јер су они доцније надокнадили оно што су у школи пропустили, и они су данас оно и сто, што и њихови први, бољи другови, а неки су, богме.... и измакли.

ДЕО ДРУГИ

УЧЕЊЕ:

I Читање. II Рачунање III Писање. IV Певање.

Као што и сам наслов књиге казује, овде ћемо описати само 'ча Митин начин учења јер је он, као што смо видели, пре и дошао у ову школу, те је и првенство и старешинство припадало њему. Сем тога, и писац ове књиге учио је код 'ча Мите, те ће му и с тога лакше поћи за руком да детаљније и у појединостима опише његов начин учења, по чему је и име књизи дао. Бата Ђорђевог пак начина учења дотађи ћемо се у колико је то само потребно ради ширег прегледа.

Видели смо де је школовање у овој школи у оно време било добровољно, и да су родитељи уписивали своју децу у школу у свако доба године, а не као

сад. Кад је тако, онда се и учење није почињало уједанпут са свима ђацима, већ је сваки ђак учио понаособ.

Ради лакшег прегледа, описаћемо учење сваког предмета по наособ, те да на крају крајева читаоци имају јасну слику 'ча Митине школе. Почећемо од првога дана.

I.

ЧИТАЊЕ

A. ПОКАЗИВАЊЕ

1 БУКВАР.

Кад отац доведе дете у школу, довесе му и Буквар и таблицу, а ако случајно Буквара нема, онда место њега донесе табак хартије. 'Ча Мрта, по обичају, прво помилује дете и покаже му место где ће да седне (обично до његових рођака, ако их има, или комшија), а по том га, кад му отац отиде, изведе те му покаже сва слова на првој страни Буквара, терајући и њега, да и он то исто за њим изговара. Пошто му два три пут покаже сву азбуку до последњег слова (према узрасту детињем), онда га пошље на место и нареди једном ђаку да му „покаже“. Ако ли ђак нема Буквара, 'ча Мрта му напише сва слова на оном табаку хартије, па му их после покаже на горњи начин.

Сутра дан се је новајлија морао с Букваром или оним табакком хартије провлачити између клупа, које су биле мало размакнуте једна од друге, и молити свакога ђака да му „покаже“, вичући: „Покажи ми!... покажи ми!... покажи ми!...“ Ако се ко смилује да му „покаже“, новајлија стане пред њега и и овај му сад „покаже“ слово по слово, терајући и њега, да и он то исто за њим изговара (баш као и 'ча

Мита). Ну, овакових „милостивих“ могло се је свагда повише наћи, јер су многи волели да „показују“, по да сами уче, а незо опет, враголан, да изопачава слова или речи, само да овај погрешно научи.

Тако се је овај новајлија морао провлачити и гурати не само док научи слова, но све док не сврши Буквар, а после му иде лакше. Или га опет напротив отац задржи од школе, ако му „не иде од намети“, као неспособног, којих, богме, не беше мало, јер су многи, многи учили Буквар по две, три, па и више година, исценав за то време туче Буквара.

Кад на овај начин новајлија научи сва слова, онда се он јави 'ча Мити да га овај слуша, што овај и учини кад на реду дође. Ако сад буде добро знао слова, 'ча Мита му на овај исти начин покаже другу страну првога листа, где беху неки лакши слогови и речи, терајући и њега да то исто, реч по реч, изговара за њим гласно, па се по том новајлија опет провлачи између клупа и гура, вичући: „Покажи ми!... покажи ми!...“ Смешно је било видети овај приказ, кад неколико новајлија пођу по школи, провлаћећи се и и мувајући се између клупа да им се „показује“, јер је између њих често пута долазило и до боја, отимајући се, ко ће пре код бољега ћака да му овај „покаже“! Чим ко неком новајлији „покаже“, одмах он продужава пут и моли друге да му и они „покажу“.

Овако је новајлија добијао за задатак и изучавао и други, трећи, четврти и т. д. лист, док на тај начин не сврши цео Буквар. Кад се сад врати на Буквар и з н о в а, онда му се није више „показивало“, већ само задавало, по један или више листова, док

тако не понови Буквар два или три пута, а кад то сврши, онда је „изучио“ Буквар. Овде треба да се зна и то, да је сад, за време понављања Буквара, морао и он да „показује“ другим новајлијама.

2. ЧАСЛОВАЦ.

Кад ђак „изучи“ Буквар, отац му купи Ч а с л о в а ц, завије исти у мараму у коју мајка мете и чаране (што смо већ у првом делу видели), и донесе га 'ча Мити (сам или с оцем). Ђак пољуби 'ча Миту у руку и преда му мараму, а овај је одреши и с чаранама метне у недра, а Часловац отвори и покаже му страну 17. на којој пише „Благословен Бог наш. . . .“ „Слава тебје, Боже наш. слава тебје. Царју небесни, утјешитељу. душе истини. . .“ „Свјати Воже. . . .“ „Пресвјатаја Тројице, помилуј нас. . . .“, и страну 18. где је и „Оче наш. . . .“

Показивање је било и с т о као и у Буквару, јер је ђак и сад морао за 'ча Митом два три пут, гласно изговарати сваку реч по реч сам, што је ово сад било теже, јер су и речи у Часловцу биле веће и теже но у Буквару.

И сад је новајлија Ч а с л о в а ц морао неколико дана провлачити између клупа да му други, бољи ђаци „покажу“, али доцније он престане, те другим он „показује“. Кад сад ђак добро научи први задатак 'ча Мита му п о к а ж е други, а кад и тај научи онда му п о к а ж е трећи, па четврти, пети, шести, седми и тако редом док не сврши цео Часловац, а после је

и Часловац морао да понови још двапут на исти начин као и Буквар, па онда и њега „изучи“.

Из Часловца је ђак целу прву и другу страну (17. и 18 — $\tilde{3}$ и \tilde{III}), па и „Помилуј мја, Боже, повелицјеј милости твојеј, и по множествују шчедрот твојих очисти безаконије моје.....“ на страни \tilde{D} (19), „Вјерују во једнаго Бога, оца вседержитеља....“ на страни \tilde{E} (21), као и све тропаре који почињу од стране \tilde{C} до \tilde{A} (223 до 230), и неке друге молитве морао научити „на уст“ (на изус, на намет), а све остало друго из књиге.

3. ПСАЛТИР

На исти начин као и Часловац, ђак је и Псалтир доносио и почињао учити. Ча Мпта му и сад из Псалтира покаже „Блажен муж, иже не иде на совет нечастивих.....“ на страни \tilde{A} (1), а кад то научи, добије други, па онда за овим трећи, четврти и т. д. задатак, док тако не сврши целу „прву катизму“, коју је после целу морао научити „на уст“, која и сад износи пуних пет листова. Осталих 19 „катихизама“ ђак је учио из књиге, а показивање је ишло све на исти начин, који нам је већ познат. Кад тако ђак сврши Псалтир и поврати се други пут, могао је онда бити одређиван на пратњу („погребеније“), да при опелу у кући са још четворицом ђака и свештеником чита „катизме“, зашта се је онда давала прилична награда у новцу и марама или пешкир од стране укућана умрлога.

Чим ђак тако и Исалтир тринут пређе, онда је и њега — „изучио“.

4. ТРЕБНИК.

Највећу радост доживе и ђак и родитељи, кад који ђак узме да учи Требник. Онда и чча Мита уз мараму и чарапе добије још штогод.

Кад се сад требничар изнова врати на Требник, добио је и књигу :

5 „ПРЕСАД МУДРОСТИ“

Ову је књигу требничар у поредо с Требником учио. То је књига, у којој су скупљене многе мудре изреке старих светских мудраца и филозофа, а код сваке такве изреке стајало је и име њенога писца.

Да разгледамо мало изближе ове мудре изреке.

Постоји легенда, да је Александар Македонски завојевач светски, освајајући град по град, земљу по земљу, народ по народ, одмах чим би који народ савладао и земљу му прегазно, скупљао је све прве и виђеније људе из тога народа и водво их са собом, токорсе као своје саветнике. Од њих је захтевао, да му ови све мудре изреке у своме народу покупе и напишане предаду, а за тим да и они нешто смисле и напишу.

У једној, по свој прилици последњој, завојеваној земљи један такав „саставник“ смисли и написа изреку и за самога Александра па му је онда предаде. Та изреса гласи :

„Александар Маћедонски, завојеватељ древнога света, хоћаше да га људи за неко божество почитују. па најпосле само три а р ш и н а з е м љ е доста му је.“

Кад Маћедонски виде ово, згране се и распусти „саветнике“, и од онда престаде — ратовати.

Све ове изреке које су ти „саветници“ Маћедонскога покупили и написали ређају се једна за другом у овој књизи, а на крају књиге изведена је из њих права мудрост, коју треба у младеж пресадити, због чега ја и књига названа „Пресадом Мудрости“, — — — —

Докле је ђак најљиво и разумљиво изучавао „Пресад Мудрости“, дотле је из Требника учио „на уст“ све могуће молитве, старајући се да му читање из обе ове књиге буде течно с парочитим гласоударом појединих речи. Једном речи, читање је било најсавршене, какво се само замислити може у оно време, а кад ђак све ово постигне и „изучи“, онда је он „свршило науке“ и могао је бити, ако је хтео, поп, или у њуди и учитељ у каквом селу.

Требничари су, дакле, били најстарији ђаци. њих беше веома мало, јер је већина, као што смо видели, раније прекидала школовање. Требничари су више помагали ђа Мити при сљивавању но што су сами они учили. У оно пак време најбољи требничар беше ђча Митин син Пале (Павле), који му је највише и помагао.

Све што беше код ђча Мите с малом разликом, коју ћемо на свом месту у овом делу видети, беше и код бата Ђорђа.

*

С овим смо свршили први одељак Читања и сад би било на реду да пређемо на други одељак његов. Ну овакво показивање беше у седамдесетим годинама, а у шездесетим годинама било је са свим друкчије.

И преко своје воље морам мало одступити од програма ове књиге, те да читаоце, ма и у најглавнијим цртама, упознам и са показивањем и учењем Читања и у овим годинама (мало само д р е н а с). На тај начин, читаоци, ће добити још светлију слику о методи учења, која је у кратком веку свом имала једну знатну *своју*, која се десила крајем шездесетих година,

До овога времена (биће тако око 1870.) предмети беху подељени између 'ча Мите и бата Ђорђа. Тако је читање и писање показивао ђацима бата Ђорђе, као и певање, а рачунање и неке молитве — 'ча Мита.

Писање слова и цифара почињало се са писањем по песку — на „песочу“ па се за тим продужавало онако исто као и после 1870, што ћемо на свом месту у свој потпуности видети. А сад да видимо Читање.

На првој оној таблници или „табли“ на зиду које смо раније у првом делу (п а м е ш т а ј у) видели, била су сва штампана слова; на другој беху д в о г л а с н и слогови од свих сугласника са сваким самогласником п о п а о с о б, на трећој тако исто, али са „р“ у средини; на четвртој мање и лакше речи; на

метој лакше и мање реченице и т. д. док се, на по-
слетку, не виде читаве приче и читави текстови у ле-
пим поукама. (Оваквих „табла“ беше веома много*).

Док ђак не »изучи« све ове табле није имао
места у клупи, већ је једнако стајао пред својом „таб-
лом“ и учио, а тек кад их тако све до последње „изучи“
добије место у клупи и онда одмах узме Ч а с л о в а ц
Дабле „табле“ беху место Буквара.

КАКО СЕ УЧИЛО НА ТАБЛАМА.

Колико год је ових „табала“ било, пред сваком
је стајало по неколико ђака, који су, као и они у клуп-
нама, г л а с н о учили на њима. Прва је група учила
само слова: а, бе, ве, ге, де, ђе, е, же, зе, и, ј,
ке, ле, ме, не, и т. д.; друга група учила је ове сло-
гове: бе—а == ба, бе—е == бе, бе—и == би, бе—о
== бо, бе—у == бу, ве—а == ва, ве—е == ве, ве—и
== ви, ве—о == во, ве—у == ву; ге—а == га, ге—е ==
ге, ге—и == ги, ге—о == го, ге—у == гу, де—а == да,
де—и == ди, де—о == до, де—у == ду, ђе—а == ђа,
ђе—е == ђе, ђе—и == ђи, ђе—о == ђо, ђе—у == ђу,
же—а == жа, же—е == же, же—и == жи, же—о ==
жо, же—у == жу, за—а == за, зе—е == зе, зе—и ==
зи, зе—о == зо, зе—у == зу, ке—а == ка, ке—е == ке,
ке—и == ки, ке—о == ко, ке—у == ку, ле—а == ла,
ле—е == ле, ле—и == ли, ле—о == ло, ле—у == лу; ме
—а == ма, ме—е == ме, ме—и == ми, ме—о == мо,

*) Један и данас тврди, да их је било равно 65 на броју.

ме—у == му; не—а == на не—е == не не—и == ни, не—о == но, не—у == ну и т. д. све до: це—а == ча, це—е == че, це—и == чи, це—о == чо, це—у == чу.

Трећа група учила је слокове са „р“ у средини а то су: бе—ре—а == бра, бе—ре—е == бре, бе—ре—и == бри, бе—ре—о == бро, бе—ре—у == бру; ве—ре—а == вра, ве—ре—е == вре, ве—ре—и == ври, ве—ре—у == вру; ге—ре—а == гра, ге—ре—е == гре, ге—ре—и == гри, ге—ре—о == гро, ге—ре—у == гру; де—ре—а == дра, де—ре—е == дре, де—ре—и == дри, де—ре—о == дро, де—ре—у == дру, ђе—ре—а == ђри, ђе—ре—е == ђре, ђе—ре—и == ђри, ђе—ре—о == ђро, ђе—ре—у == ђру, же—ре—а == жра, же—ре—е == жре, же—ре—и == жри, же—ре—о == жро, же—ре—у == жру; зе—ре—а == зра, зе—ре—е == зре, зе—ре—и == зри, зе—ре—о == зро, зе—ре—у == зру; ке—ре—а == кра, ке—ре—е == кре, ке—ре—и == кри, ке—ре—о == кро, ке—ре—у == кру, и т. д. и т. д. све до: че—ре—а == чра, че—ре—е == чре, че—ре—и == чри, че—ре—о == чро, че—ре—у == чру.

Четврта је група учила ове лакше и мање речи на четвртој „табли“, пета краће и лакше реченице на петој „табли“ и т. д. све, до последње „табле“, Све ове речи и реченице шчитавале су се овако исто као и горњи слогови, што ћемо на свом месту у овоме делу опширније видети. Кад се сад на овај начин „изуче“ све ове „табле“ на зиду, узима се Часловац и ђаци ови иду у клупе и добијају места.

У допније време пак и ча Мита предузе читање, али само Часловац, Псалтир, Требник и „Пресад Му-

дрости“, а не и „табле“. Ну тако око 1870., „табле“ се из 'ча Митине школе избацише, а место њих се уведе Буквар и то двојак: 'ча Мпта узе чисто словенски, као што смо раније видели, а бата Ђорђе српски са горњом азбуком. Оба ова Буквара описаћемо на свом месту у овоме делу.

Одмах по извршеној овој промени почело се онако показивање, какво смо већ видели!

Б С Л И Ш А В А Њ Е

Видели смо, да 'ча Мита и бата Ђорђе нису сличавали ђаке одмах по молитви, већ се неко време „шетали“ по школи, а сличавање почињали неко доба дана. Ево како се у оно време сличавало :

'Ча Мита седне на прву клупу своје половине, с леве стране, окренув се ђацима, а бата Ђорђе за сто или — ретко кад — на „посоч“ (прву клупу своје половине). Сад изађе први „чин“ (клуча) а остали ђаци уче на месту гласно.

Први ђак с десна из „чина“ приђе 'ча Мити и почне да чита из своје књиге, а остали за њим — поређани један за другим — полугласно уче из својих књига, јер беху, као што смо видели, помешани те нису ни учили сви једно исто, нити, шта више, једну исту књигу. У једној клупи сеђаху и букварци, и часловци, и псалтирци, и требничари, и никоме не сметаше што један учи Буквар а овај до њега Псалтир, други Часловац а онај до њега Требник. Посао беше подељен.

Тада 'ча Мита и ажљиво преслиша првога ђака, гледајући у његову књигу, коју је ђак морао држати не пред собом и положено већ између себе и 'ча Мите подигнуто у вис (до насрам очију) и готово са свим усправљено, те како би

и 'ча Мита могао добро видети, јер због неједнакости књига у ђака не беше му могуће да има при руци своје. Често су пута и ђаци и 'ча Мита држали заједно ту књигу, један за једну други за другу корицу, наместив је мало к о с о Сваку реч коју би ђак и о грешно прочитао, 'ча Мита је и с р а в љ а о, и ђак је био дужан да ту реч потпуно правилно прочита, макар је понављао више пута, што је био чест случај са већим и тежим речима.

Ако је сад овај ђак добро знао стари, 'ча Мита му, на познати начин, зада нови задатак, и овај одмах иде на место те учи тај нови задатак, а 'ча Мити приђе други ђак, који је на реду, те и њега п а ж љ и в љ о преслпша, па онда трећи, четврти и тако редом до последњег, и свима „покаже“ (зада) нове задатке. Међутим, ко свој задатак није знао, тај је морао с т а ј а т и или к л е ч а т и. Све онако као што и она с л и к а о з и д у показиваше.

Кад се овако и последњи ђак из првога „чина“ слиша, онда излази други „чин“ да се слишава, па кад се и он слиша, онда излази трећи па за њим после четврти, пети и т. д. до последњег. Ну, како прозивке не беше, а 'ча Мита пак за све време слишавања не устајаше с оног места, то се је многи ђак, који није знао задатак, завлачно под клупу и ту ћутао док се његови другови не врате, а после устане и — као да се је и он слишао. Ако ли га пак који ђаволан прокаже — тешко ли га њему!

Пошто се тако сви ђаци слишају, онда се поново слишавају они к а ж њ е н и што мало пре нису знали,

јер су они за све ово време учили (стојећи или клечећи), па ко сад зна тај добије нови задатак и иде на место, а ко и сад не зна тај — батине или „ансанче.“

Сад се јављају они, који су за ово време слушавања научили нов задатак. те се они и опет слушавају и добивају нове задатке — „промењују,“ као што онда зваху.

Исто овако слушавање беше и код бата Ђорђа, а за све време слушавања није ником ништа сметало, што неки ђаци излазе напоље а неки улазе с поља — разуме се са дозволом. јер се у оноликој учионици а при оваквом послу није то скоро ни опајало.

Кад сад и ђа Мита и бата Ђорђе овако преслишају све ђаке, сваки своје, они онда дођу један другоме те се опет „шетају“ по школи, разговарају и пуше, а ђаци продуже учење, као што смо то већ видели. За време ове „шетње“ њихове бивало је, да се по који добар ђак са новим задатком и опет јави за слушавање, те га њих обојица, онако с ногу, преслишају и он „промени“ (добије нови задатак) ако је овај знао и иде на место, а они овда опет продуже „шетњу,“ док не буде време пуштању.

Можда ће ко од читалаца запитати: како је могућно да се за два — три часа слушају две — три стотине ђака и опет да се има слободна времена?! Овде треба знати то, да су ђа Мити помагали најстарији ђаци, као што смо већ видели, и они су му били десна рука у слушавању и показивању. Исто тако и бата Ђорђу су помагали најстарији ђаци.

Шта више, и они су сами један другоме помагали, који од њих буде пре готов, и онда није чудо што су они добили времена да и исправе поге у „шетњи.“

Овако се исто учило и показивало и после подне, а тако и сваки дан, без икаквог другог утврђеног распореда, сем у суботу после подне, када се је у школу ишло без књига. На овај је начин само могао један исти ђак (добар) 4 па и 5 пута данас да „промени“ (лекцију).

Сад да видимо оно, што је најважније у целој овој „Ча Митиној школи,“ и што ће не све читаоце но и многе педагоге заинтересовати.

Овим истим редом и овим истим начином — „показивањем и слушавањем“ — и код 'ча Мите и код бата Ђорђа сваки задатак из Буквара морао се је два пут уза стопце учити: први пут „на послóвицу“ а други пут „на површницу.“ Док ђак добро не научи један задатак „на послóвицу,“ истп му се задатак неће да покаже „на површницу,“ а кад исти добро научи и „на површницу,“ показује му се други задатак „на послóвицу.“ О овоме се је строго водно рачун, који ђак има задатак „на послóвицу“ а који „на површницу,“ а и познавало се је по самом читању.

Читање „на послóвицу“ унеколико видели смо. То је оно тешке срицање и изговарање речи — слово по слово. Ради бољег разумевања навешћу овде, по садашњем обичном реду, речи, у којима

Ће бити заступљени сви гласови, читајући их и „на пословци“ и „на површци.“ најпре код 'ча Мите а после код бата Ђорђа. Речи сам узео све такве, које су и згодније и подесније — и лакше и теже и мање и веће, а које су се читале и код 'ча Мите и код бата Ђорђа, те да читаоци могу потпуно и правилно сватити читање „на пословци“, у овој 'Ча Митиној школи. За примере узео сам све саме именице, а то с тога што су се и у ондашњим Букварима на првим листовима налазиле све саме именице. Ради потпунијег читања пак додао сам после свих речи и две — три реченице. Ну пре свега, потребно је да прочитамо сву азбуку, те да се види и изговарање појединих слова код њих обојице.

I. Читање код 'ча Мите

Код 'ча Мите беше ова азбука: аз, буки, веди, глагољ, добро, јесте, живете, зло, земља, иже, и, бако, љуци, мислете, наш, он, покој, рци, слово, тврдо; ук, у, ферт, хер, от, ци, черу (черв, черев), ша, шта, јер, јери, јаћ, је, ју, о, ја, о, ја, кси, пси, тита, ижица, *ђеру* (ђерев), *џикица* (џерев).

А то је: а, б, в, г, д, е, ж, з (зелo), з, й, ї (*и*), к, л, м, н, о, п, р, с, т, в (ук), оу (*у*), ф, х, ѿ (от), ц, ч, ш, џ (шт), њ (дебело јер), њ (тајко јер), м (јери), њ (јаћ), е (је), ю (ју), Ѡ (вел. о), ѡ (вел. ја), ѡ (мало о), ѡ (мало ја), з (кси), ж (пси), ѣ (тита), у (ижица), ђ (ђеру), џ (џикица). Овде је било и *ћ*, али за њега није било особитог имена. У срџању читало се слично на *ђ* — ђерев.

Примедба. Писмена : з, ї, ѝ оу, ѿ, ѣ, љ, њ, с, ю, ѿ, ѡ, ѱ, Ѡ, ѡ, ѣ, ѣ, ѣ, ѣ, ѣ читала су се овако : з као з, ї, ѡ и ѡ као и, ѝ и оу као у, ѿ као от, ѣ и ѣ као је, ю као ју, ѱ ѱ као о, Ѡ ѡ као ја, ѣ као ѡе, ѣ као ѡе, ѣ као г.

Писмена пак љ и њ добивала се спајањем : л и и спајало се са љ и постајало чисто љ и чисто њ : а кад се споје са љ, ю, ѡ и т. д. добивало се ље, љу, љи и т. д., и ѡе, ѡу, ѡа и т. д. Нпр : учитељ (учитељ), учитеља (учитеља), учитељу (учитељу), учитељки (учитељки) и т. д. : њива (њива), певань (певање), радња (радња), радњу (радњу), вечерњи (вечерњи) итд.

И писмена ј није било, него се оно добивало : кад је на крају слога од ѡ, а у почетку слога од ї ако т. ј. није дошло ѡ, с и ю.

ѡ и ѡ (дебело и танко јер) немају гласа а изговарају се при срџању. ѡ може често пута бити и у средини речи, нпр. ѡива, али се онда у срџању не изговара, него само на крају речи.

1. Читање на „иослѡвицу.“

У почетку Буквара речи су биле подељене на слоге, те ђаци нису имали никакве муке при дељењу, а у другој половини Буквара биле су ц е л е р е ч и, те су их ђаци морали сами делити на слоге при срџању. У овом другом случају није се много пазило на правилно дељење речи на слоге, већ се обично узимали слогови који се завршавају с а м о г л а с и н и к о м, јер је тако било много згодније, а последњи је

слог често пута остајао не природан — са 3 или 4 почетна сугласника, један до другога.

ПРИМЕРИ :

а. Речи :

1 а : Ана : аз — А, наш — аз — на — Ана
аванъ : аз — а, веди — аз — наш — јер — ван — аван :

2 б : Богъ : буки — он — глагољ — јер — г Бо;
Богородица : буки — он — Бо, глагољ — он — го
— Бого, рци — он — ро — Богоро, добро — иже
— ди — Богороди, ци — аз — ца — Богородица;

3 в : вода : веди — он — во, добро — аз — да
— вода; ведепйчаръ : веди — он — во, добро — јест
— де — воде, наш — иже — ни — водени, черу —
аз — рци — јер — чар — воденичар :

4 г : гласъ : глагољ — људи — аз — слово —
јер — глас; господаръ : глагољ — он — го, слово —
покој — он — спо — гоено, добро — аз — рци —
јер — дар — господар :

5 д : душа : добро : — ук — ду, ша — аз — ша
— душа (писало се дѣша); друштво :*) добро — рци
— ук — дру, ша — твердо — веди — он — штво
— друштво :

6 љ : љакъ : љерев (неки и љеру) — аз — како —
јер — љак; љерљефъ : љерев — јест — ље, рци — ље-
рев — јес — ферт — јер — рљеф — љерљеф ;

7 е : Ева : јест — Е, веди — аз — ва — Ева;
ексеръ : јест — е, како — слово — јест — рци —
јер — ксер — ексер :

* Друштво.

8 ж: жертва: живота — јест — же, рци — твердо — веди — аз — ртва — жертва: животна: живе-те — иже — жи. веди — он — во — живо, твердо — иже — ти — животи, наш — ја — ња — животиња;

9 з: зидъ: земља — иже — добро — јер — зид; земља: земља — јесте — зе, мислете — људи — ја — мља — земља;

10 и: Илаж: иже — И. људи — иже — ли — Или, ја — Илија; Иванџица: иже — И. веди — аз — ва — Ива: наш — иже — њи — Иваџи, ци — аз — ца — Иваџица;

11 ј (ї): Јованъ: и — он — Јо, веди — аз — наш — јер — вац — Јован; Јерусалимъ: и — јесте — Је, рци — ук — ру — Јеру, слово — аз — са — Јеруса; људи — иже — мислете — јер — лим — Јерусалим;

12 к: крстъ: како — рци — слово — твердо — јер — крст; Крагујевацъ: како — рци — аз — Кра, глагољ — ук — гу (обично: глагољ — ук — гу) — Крагу, је — Крагује, веди — аз — ци — јер — вац — Крагујевац;

13 л: лоза: људи — он — ло, земља — аз — за — лоза; Лесковацъ: људи — јесте — Ле, слово — како — он — ско — Леско, веди — аз — ци — јер — вац — Лесковац;

14 љ: љилжъ (јоргован): људи — иже — љи, људи — ја — како — јер — љак — љиљак; љубавч: људи — ју — љу, буки — аз — веди — јер — бав — љубав;

15 м: милость: мислете — иже — мп, људи — он — слово — твердо — јер — дост — милост; Михаило: мислете — иже — Ми, хер — аз — ха — Миха, иже — и — Михаи, људи — он — ло — Михаило;

16 н: народъ: наш — аз — па, рци — он — добро — јер — род — народ: неволѣ: наш — јесте — не, веди — он — во — нево, људи — ја — ља — неваља;

17 њ: њива: наш — иже — њи, веди — аз — ва — њива; њушка: наш — ју — њу, ша — како — аз — шка — њушка;

18 о: ованъ: он — о, веди — аз — паш — јер — ван — ован; оранъ: он — о, рци — аз — ра — ора, наш — јаћ — ње (али обично: наш — је — ње) — орање;

19 и: покој: покој — он — по, ја — поја, наш — јаћ (или је) — ње — појање; пастыръ: покој — аз — па, слово — твердо — јери — рци — јер — стир — пастир;

20 р: рыба: рци — јери — ри, буки — аз — ба — риба: радостъ: рци — аз — ра, добро — он — слово — твердо — јер — дост — радост;

21 с: сѹдѣ: ²⁾ слово — ук — су, добро — и — ди — сѹди, ја — сѹдија: сѹромахъ: слово — јери — си, рци — он — ро — сѹро, мислете — аз — хер — јер — мах — сѹромах;

22 т: топъ: твердо — он — покој — јер — топ; топцил (место тобквл): твердо — он — то, покој — дерев — иже — пци — топција, ја — топција;

²⁾ У средии речи писал се ѡ (ук), а и на крају.

23 ħ: ħуракъ: Ћерев — ук = Ћу рци — аз — како — јер = рак = Ћурак: Ћурчиѡ: ћерев — ук — Ћу, рци — черу — иже = рци = Ћурчи, ја = Ћурчија:

14 оу (у): оух: у, хер — он = хо = ухо: Оу-рошъ: У, рцу — он — ша — јер = рош = Урош:

25 ф: фесъ: ферт — јест — слово — јер = фес; фенѡръ: ферт—јест=фе. наш—јоћ (или *јѡ*)—рци—јер — њер — фењер;

26 х: Хрїстоєкъ: хер—рци—и=Хри, слово — твердо — он—слово — јер—стос—Христос; Хрїстїфоръ: хер — рци—и—Хри, слово — твердо — и=сти=Христи, ферт — он—рци — јер=фор=Христифор:

27 ц: царъ: ци—аз=рци—јер=цар: царство: ци —аз—ца, рци—слово—тврдо—веди—он—рство=царство:

28 ч: чизмаръ: черу—иже—чи, земља—мислете — оз рци — јер=змар—чизмар: човечанство: черу—он — чо, веди—јесте=ве=чове, черу—аз—ча=човеча, наш—слово—тврдо—веди — он=нство=човечанство:

29 ш: шаранъ: ша—аз=ша, рци—аз—наш—јер — ран=шаран; шадрванъ: ша—аз=ша, добро—рци — др—шадр, веди—аз—наш—јер—ван=шадрван: и

30 ц: цаъкъ: церев — аз—како — јер=цак; цубе: церев — ук=цу, буки—јесте=бе=цубе.

Ово су речи са српским почетним словима, а јамало је у 'ча Митином Буквару и речи са осталим словенским почетним словима, која су могла доћи у почетку речи, али су се оне могле читати „на пословицу“ само код 'ча Мите а не и код бата

Ђорђа. Нпр. зло (з.ло), зверь (з.вер), штап (штап), штака (штака), Еремь (Јеремија), есеиь (јесен), юиь (јун), юнакь (јунак), Яковь (Јаков), агниь (јагње) итд. итд.

Ове су се речи овим истим писменима и писале, изузимајући писме з, место којег се писало ѓ, а и оне су се „на пословницу“ читале као и горње речи. Нпр. шта—аз—шта, како—аз—ка—штака; Еремиа: Је, рци—јесте—ре—Јере, мислете—иже—ми—Јереми, ја—Јеремија; юнакь: ју, наш—аз—како—јер—нак—јунак; агниь: ја, глагољ—наш—је—гње—јагње и т. д. и т. д.

б. Реченице :

1 Идемь оу школу: Ја, иже—и, добро—јест—мислете—јер—дем—идем, у. ша—како—он—шко—људи—ук—лу—школу;

2 Бакь се мѣћи да научи: Ђерев—аз—како—јер—Бак, слово—јесте—се, мислете—ук—му, черу—иже—чи—мучи, добро—аз—да, наш—аз—на, ук—у—нау, черу—иже—чи—научи: и

3 Бой се Бога, поштуи родитеља: буви—он—иже—Бој, слово—јесте—се, буку—он—Бо, глагољ—аз—га—Бога: покој—он—ио, ша—тврдо—уб—иже—штуј—поштуј, рци—он—ро, добро—иже—ди—роди, тврдо—јесте—те—родите, људи—ја—ља—родитеља и т. д.*)

*) Неки су по две и три мале речи у реченици изговорили изнова у једанпут.

У овим разноврсним речима (именицама) и три-ма реченицама заступљена су сва писмена, која су се у оно време употребљавала у пис-сању, а која ћемо на свом месту видети.

2. Читање „на површницу.“

Читањем „на површницу“ звало се обично читање — изговарање речи у једанпут, а звало се тако с тога, што се оно сматрало као читање по врху речи (површино), а не слово по слово. Другим речима: течно читање. При овом читању строго се нази-ло на то, да ђак ама баш нигде не замуцне или застане. Деси ли се ово коме, тај није научно за-датак, „на површницу.“ и не може да „промени.“

ПРИМЕРИ:

а. *Речи*: Ана, аван, Бог, Богородица, вода, воде-ничар, глас, господар, душа, друштво, ђак, ђерђеф, Ева, ексер, жертва, животиња, зид, земља, Илија, Ивањица, Јован, Јерусалим, крст, Крагујевац, лоза, Лесковац, љиљак, љубав, милост, Михаило, народ, не-воља, њива, њушка, ован, орање, појање, пастир, риба, радост, судија, спремах, топ, топција, ћурак, ћурџија, ухо, Урош, фес, фењер, Христос, Христифор, цар, цар-ство, чизмар, човечанство, шаран, шадрван, џак, цубе.

б. *Реченице*: Ја идем у школу. Ђак се мучи да научи. Бој се Бога, поштуј родитеља.

-- На крају пак 'ча Митинога уквара бпле су све оне словенске речи, које су пишу скраћено — са титлом и слитном (\sim^{σ}), са врло кратким улуством, и то је служило као припрема за Часловац. И те скраћене речи училе су се и „на пословцу“ и „на површцу.“ Нпр.

А р̂г̂л̂ъ : аз глагољ *мало-титла* људи јер
гел—ангел : а̂р̂л̂ъ : аз покој *слово—титла* људи
јер—стол—аностол :

Б̂г̂ъ : буки-титла глагољ јер—Бог ; Б̂це : буки
—добро-титла ци—јест—це—Богородице ; б̂ж̂тво, бу-
ки—живете—слово-титла—тврдо—веди—он—ство—
божество ;

В̂л̂ко : веди људи—добро-титла како он—
ко—Владико : в̂л̂це : веди људи—добро-титла—чери
—ци—јест—це—владичице ;

Г̂д̂ъ : глагољ—слово-титла—добро—јер—спод—
Господ : Г̂да : глагољ—слово-титла—добро—аз—да
—Госнода ; г̂д̂ви : глагољ—слово-титла—добро—веди
иже—дви—господеви ;

Д̂во : добро титла—веди—он—во—дјево ;

М̂ц̂ъ : мислете—слово-титла—ци—јер—сец—ме-
сец ; м̂т̂ъ : мислете—људи—слово-титла—тврдо—јер
—лост—милост ; м̂рд̂ѣ : мислете—људи—слово-титла
—рци—добро—и—ди, ја—милюсердија ;

Ир̂б̂ны : покој—рци—покој—добро-титла—буки
—ваш—јери—бии—преподобни ;

РѢтво: рци живе́те слово-титла твердо ве́ди
— он=ство=рождество :

Хрѣтосъ: хер рци слово-титла твердо он
слово јер=стос=Христос :

Црѣтво: ци рци слово-титла твердо ве́ди
— он=ство=царство.

Овако „на пословицу,“ а „на поврѣшцицу“ читају
се *обично* :

Ангел, апостол, Бог, Богородица, божество, Вла-
дико, владичице, Господ, Господа, господевн, дјево, ме-
сец, милост, милосрдија, преподобни, рождество, Хри-
стос, царство.

Примедба. У оваком мучењу и тешком сри-
цању дошла је ђацима, сама по себи, једна мала
олакшица, која ипак није остала неонажена. Тако су
ђаци, код 'ча Мите у читању „на пословицу“ у сва-
кој речи и сваком слогу који би се свршавао на **в**
(уѣ) а испред њега стоји грлени сугласник
,к', свуда у мекишвали глас те место „уѣ“ из-
говарали „уи“. Нпр. куѣа (кѣѣа): читали су: како—
уѣ=ку, ѣерев—аз=ѣа=куѣа и т. д. (због стицаја
два „ѣ“). —

На последњем листу пак у буквару 'ча Митином
били су словенски бројевни, а ти су:

Ѧ, кѦ, гѦ, дѦ, ѣѦ, ѕѦ, зѦ, иѦ, ѣѦ, гѦ, ѦѦ, вѦ, ѦѦ, ѦѦ, ѦѦ,
ѦѦ, ѦѦ, ѦѦ, ѦѦ, ѦѦ, кѦѦ, ѦѦѦ, ѦѦѦ, и т. д. ѦѦ, ѦѦ, ѦѦ, ѦѦ, ѦѦ,
ѦѦ, ѦѦ, ѦѦ, ѦѦѦ, ѦѦѦ, ѦѦѦ, ѦѦѦ, ѦѦѦ,
ѦѦ, гѦѦ, ѦѦѦ, ѦѦѦѦ, ѦѦѦѦ, ѦѦѦѦ, ѦѦѦѦ, ѦѦѦѦ, ѦѦѦѦ и т. д.

А то је:

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15,
 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23 и т. д. 30, 40, 50, 60,
 70, 80, 90, 100, 101, 102, 103 111, 112
 200, 300, 400, 401, 402 800, 900,
 1000, 2000, 3000 и т. д.

2 Читање код бата Ђорђа

Код бата Ђорђа беше ова данашња — с р и с к а
 а з б у к а, а слова су се читала овако: а, бе, ве, ге,
 де, ђе, е, же, зе, и, ј, ке, ле, ме, не, о, пе, ре, се,
 те, ће, у, фе, хе, це, ше, џе, ље, ње.

А то је: а, б, в, г, д, ђ, е, ж, з, и, ј, к, л, м, н, о,
 п, р, с, т, ћ, у, ф, х, ц, ч, ш, џ, љ, њ.

Као год и у 'ча Митином тако и у бата Ђорђе-
 вом Буквару речи су у почетку биле подељене на сло-
 гове, а доцније су их ђаци морали сами у изговара-
 њу (срицању) делити.

1. Читање „на пословицу“

Све ове горње речи, од броја 1 до 30, као и све
 три реченице, које смо и „на пословицу“ и „на по-
 вршицу“ читали код 'ча Мите, читале су се код бата
 Ђорђа овако:

ПРИМЕРИ:

а. Речи:

1. а: Ана: А, не — а—на—Ана; аван: а, ве — а—
 ван—аван;

2 б: Бог: бе—о=Бог; Богородица: бе—о=Бо,
ге—о=го=Бого, ре—о=ро=Богоро, де—и=ди=Бо-
городи, це—а=ца=Богородица:

3 в: вода: ве—о=во, де—а=да=вода: воденичар:
ве—о=во, де—е=де=воде, не—и=ни=водени, че—
а=чар=воденичар:

4 г: глас: ге—ла=глас: господар: ге—о=го, се—
но=сно=госпо, де—а=дар=господар:

5 д: душа: де—у=ду, ше—а=ша=душа: дру-
штво: де—ру=дру, ше—те=итво=друштво:

6 ђ: ђак: ђе—а=ђак; ђерђеф: ђе—е=ђер, ђе—е
=ђеф=ђерђеф;

7 е: Еве: Е, ве—а=ва=Ева; ексер: е, ке—се=
ксер=ексер:

8 ж: жертва: же—ре=жр, те—ва=тва=жртва;
животиња: же—и=жи, ве—о=во=живо, те—и=ти=
животи, ње—а=ња=животиња:

9 з: зид: зе—и=зид; земља: зе—е=зе, ме—ља
=мља=земља;

10 и: Илија: И, ле—и=ли=Или, ја—ја=Илија;
Ивањица: И, ве—а=ва=Ива, ње—и=њи=Ивањи, це—
а=ца=Ивањица;

11 ј: Јован: Јо, ве—а=ван=Јован; Јерусалим; Је,
ре—у=ру=Јеру, се—а=са=Јеруса, ле—и=лим=Је-
русалим:

12 к: крст: ке—ре=крст; Крагујевац: Ке—ра=
Кра, ге—у=гу=Крагу, је—је=Крагује, ве—а=вац=
Крагујевац:

13 л: лоза: ле—о=ло, зе—а=за=лоза; Лесковац;
ле—е=Ле, се—ко=ско=Леско, ве—а=вац=Лесковац;

14 љ: љиљак: ље—п—љт, ље—а—љак—љиљак;
љубав; ље—у—љу, бе—а—бав—љубав;

15 м: милост: ме—п—ми, ле—о—лост—милост;
Михаило: ме—п—Ми, хе—а—ха—Миха, п—п—Михап,
ле—о—ло—Михаило;

16 н: народ: не—а—на, ре—о—род—народ; нево-
ља; не—е—не, ве—о—во—нево, ље—а—ља—невоља;

17 њ: њива! ње—п—њп, ве—а—ва—њива, њу-
шка; ње—у—њу, ше—ка—шка—њушка;

18 о: ован: о—ве—а—ван—ован; орање: о, ре—а—
ра—ора, ње—е—ње—орање;

19 п: појање: пе—о—по, ја—ја—поја, ње—е—ње
—појање; пастир: пе—а—па, се—те—стир—пастир;

20 р: риба: ре—п—ри, бе—а—ба—риба; радост:
ре—а—ра, де—о—дост—радост;

21 с: судија: се—у—су, де—п—ди—суди, ја—ја
—судија; спромах: се—п—си, ре—о—ро—спро, ме—а—
мах—спромах;

22 т: топ: те—о—топ; топција (место тобција):
те—о—то, не—ди—нци—топци, ја—ја—топција;

23 ћ: ћурак: ће—у—ћу, ре—а—рак—ћурак; ћур-
чија: ће—у—ћур, че—п—чп—чурчи, ја—ја—ћурчија
(може и: ће—у—ћу, ре—чи—рчи и т. д.);

24 у: ухо: у, хе—о—хо—ухо; Урош: У, ре—о—
рош—Урош;

25 ф: фес: фе—е—фес; фењер: фе—с—фе, ње—е—
њер—фењер;

26 х: Христос: хе—ри—Хри, се—то—стос—Хри-
стос; Христифор: хе—ри—хри, се—ти—сти—Христи-
фе—о—фор—Христифор;

27 ц: цар: це—а==цар; царство: це—а==цар, се—те==ство—царство;

28 ч: чизмар: че—и==чиз, ме—а==мар==чизмар (може и: че—и==чи, зе—ма==змар==чизмар): човечанство: че—о==чо, ве—е==ве==чове, че—а==чан==човечан, се—те==ство==човечанство:

29 ш: шаран: ше—а==ша, ре—а==ран==шаран: шадрван: ше—а==ша, де—ре==др==шадр, ве—а==ван==шадрван;

30 ц: цак: це—а==цак: цубе: це—у==цу, бе—е==бе==цубе.

б. Реченице:

1 Ја идем у школу: Ја, и, де—е==дем==идем у, ше—ко==шко, де—у==ду==у школу;

2 Так се мучи да научи: Ће—а==ћак, се—е==се==Так се, ме—у==му, че—и==чи==мучи, де—а==да, не—а==на, у—у==чау, че—и==чи==да научи: и

3 Бој се Бога, поштуј родитеља: бе—о==бој, се—е==се==Бој се, бе—о==Бо, ге—а==га==Бога, не—о==по, ше—ту==штуј==поштуј, ре—о==ро, де—и==ди==роди, те—е==те==родите, ље—а==ља==родитеља.

*

2. Читање „на површциу.“

Читање „на површциу“ код бата Ђођа било је истоветно као и код 'ча Мите, и, према томе, ове бисмо речи и реченице (горње) имали само да по-

А. Росичић
р. II р. р. ит.

новим о онако, као што смо их читали „на површници“ код 'ча Мите. Нпр. Ана, аван, Бог, Богородица и т. д. и т. д. и: Ја идем у школу; ђак се мучи да научи и т. д.

Примедба. Бата Ђорђеви ђаци читали су „на пословци“ певајући, и са једном истом аријом сви су ђаци срицали све речи и слоге. Још су они у многим речима при срицању првога слога узимали у помоћ и глас „р“, те су читали и овако: дете: де—ре=де, те—е=те=дете: душа: де—ру=ду, ше—а=ша=душа: диња: де—ри=ди, ње—а=ња=диња и т. д. Напоследку, бољи и даровитији ђаци, којима је ово шчитавање ишло лакше, све више сложне речи срицали су и изговарали у два пут (по пола речи) па и — у један пут, а не као остали, слог по слог. Нпр. христијанин: хе—ри=хри, се—ти=сти=христи, ја—ра=не—и=ни=христијанин; Богородица: бе—о=Во, ге—о=го=Бого, ре—о=ро, де—и=ди, це—а=ца=Богородица; сиромах: се—и=си, ре—о=ро, ме—а=мах=сиромах и т. д. и т. д. —

*

Упооређење. При свем том што се бата Ђорђеви Бузвар лакше учио, јер се његово учење лакше сватало, но 'ча Митин Бузвар и његово учење, још се дешавало и то, да се једна и цела реч друкчије делила на слоге код 'ча Мите а друкчије код бата Ђорђа — како је коме било лакше и zgodније, јер се, као што смо видели, сва пажња обраћала на то, да се правилно изговори сама реч, а слогови било како му драго. Нпр.

Код 'ча Мите — разговоръ: рци—аз=ра, земља—глагољ—он=зо=разго, ведн--он—рци—јер=вор=разговор. Код бата Ђорђа — разговор: ре—а=раз, ге—о=го=разго, ве—о=вор=разговор. Човечанство — код 'ча Мите: черу—он=чо, ведн—јесте=ве=чове, черу---аз=ча=човеча, наш---слово, твердо---ведн---он=нство=човечанство, а код бата Ђорђа: че,—о—чо, ве—е—ве—чове, че---а=чан, се--те=ство=човечанство. Турчинъ---код 'ча Мите: твердо---ук=Ту, рци---черу---иже---наш---јер=рчи в=Турчин, а код бата Ђорђа: те---у=Турче---и=чи н=Турчин и т. д. Оваких примера могло би се повише навести.

С овим емо свршили Буквар.

*

После Буквара долази Часловац, који ђак у толико лакше чита и „изучи“ у колико је боље и темељније „изучио“ Буквар. И код 'ча Мите и код бата Ђорђа са Букваром је престајало и читање „на пословницу.“ И Часловац и остале књиге читале се само „на површницу,“ у почетку лакше а доцније брже и брже.

Кад је ђак први пут учио лекцију из Часловца или друге које књиге, учио је овако: Прву реч је изговарао све дотле док је није добро запамтио, па онда тако другу па трећу, четврту и тако редом сваку реч до последње. Сад се поврати и проба да чита течно, па ако то још не може, он онда продужи као и први пут, само што сад сваку реч изговара највише по три до четири пута. Нпр. из Часловца је био први.

задатак: „Царју небесни; утјешитељу, душе истини...“, који је ђак учио овако: царју, царју, царју, царју, царју..., небесни, небесни, небесни, небесни, небесни..., утјешитељу, утјешитељу, утјешитељу, утјешитељу, утјешитељу..., душе, душе, душе и т. д. и т. д. И заоста напослетку ђак научи да чита задатак „врси --- врси“ (добро и брзо), али душа му зна за то.

За Часловицем је долазио Псалтир, а за овим Требник, и напослетку, „Пресад Мудрости.“

С овим смо свршили читање, на којем смо се и сувише дуго задржали зато, што је оно било и најглавније у целој школи.

II.

РАЧУНАЊЕ*

О очигледности, која највећу улогу своју има у рачувању, у 'ча Митиној школи није било ни појма, јер никаквих средстава за рачунање није било. За рачунаљку пак није се ни знало, а ником није ни на ум надало да се и дрвца могу корисно употребити. Тако исто и ни једне помоћне књиге (Рачунице) није било. Рачунало се, дакле, одмах писмено и то овако:

На докату „чардачета,“ у висини до 2 метра, близу велике табле стајаше водоравно прикована једна даска, до 2 метра дугачка а 20 до 25 с. метара широка, која беше црно обојена те је служила за писање цифара. На њој су свагда стајале кредом написане цифре: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 0, и служиле су новајлијама за преглед.

Како се писало по песку казаћемо код самога Писања, а овде ћемо напоменути само то, да су новајлије морали добро научити да пишу све цифре најпре по песку а после на таблицама. Писању

* Рачунање сам ставио на ово место по његовој важности, а згодније би било да оно дође после Писања

цифара по песку учио је новајлије бата Ђорђе или најстарији ћак, а чим они узму таблице и крижуље, ишли су 'ча Мшти те им је он показивао Рачун. Ну доцније се то предругојачи те је после бата Ђорђе задржавао своје ћаке код себе, јер је и он узео да „показује“ Рачун, а 'ча Мшти су онда одлазили само његови ћаци — сваком своји.

Сад су новајлије покушавали да, уз припомоћ свога д а с к а л а или старијег ћака, на таблицама пишу најпре цифре до 10 а после и бројеве од 10 на више (од прилике до 100 или преко 100 — колико је коме стало на табlici). Мало доцније, кад почну да пишу и „прописе“, писали су бројеве и у последњој линији прописа. Тек онда, кад су се овако извештали у писању цифара, извођени су новајлије на таблу да им се показује р а ч у н а њ е.

Из Рачуна се учила само проста четиривида: сабирање, одузимање и дељење, а уместо „трговачких“ рачуна учио се „тефтер“ — вересија и отплата.

Од мера учило се: за тежину: о к а и њени делови (полока, лштра, „педеседрам“ и т. д.), т о в а р и ч е к ј а (једно мерење на кантару — два или више дакова или ма шта друго што кантар уједанпут измери); за дужину: а р ш и н и његови делови (осам уруна, шеснајест половина њиних и тридесет два греја); за површину: д у л у м и његови делови (половине, череци и грејеви); и за вредност: г р о ш чаршијски и његови делови (5 пара чаршијских, 10 пара чар. — марјаш —, 20 пара чар. и „золота“ — 30 пара чар.),

пванцик и његов пол утак, беш лук (5 гроша чар., алт и лук (шестак — 6 гр.), рубља (18 гр.), бела медедија (21 гр.), дукат, франга (90 гр.), жута медедија (лира — 116 гр.) и др. О метру и метарском систему пак није се ни знало.

У рачунању на табли већу је улогу играло усмено рачунање по писмено, јер су се сви рачунски задаци само писали на табли а ђаци су их после већином усмено решавали, па онда бележили само резултате задатака.

Рачунских знакова није ни било (+, −, ×, :, =), јер су се и у сабирању, и у одузимању, и у множењу бројеви потписивали један испод другог. За дељење пак био је овај формулар: нпр. уместо $56,4 : 4 = 141$ — радило се:

$$\begin{array}{r}
 4 \\
 \hline
 16 \qquad 56,4, \quad 4 \\
 16 \qquad 4 \quad 141 \\
 \hline
 = = 4 \qquad 16 \\
 \quad 4 \qquad 16 \\
 \quad \quad = = 4 \\
 \qquad \qquad 4
 \end{array}$$

За дукате био је овај исти знак што и данас (¤), а за грош беше знак: гр. Ну ипак се је знало за неке олакшице у писменом рачунању, као нпр. да се у дељењу „осече“ нула у делитељу (0) и једна цифра у дељенику (на крају), да се нулом не множи итд.

О засебном усменом рачунању без табле, као и рачунању с јединицама, десетицама, стотинама итд. нема ни помена. Све што се за јединицу, десетицу и т. д. знало то је при писменом одузимању, кад се по-

зајмљује, и при оном истраживању величине некога броја — и а т р а ш к е. Нпр. 2475693 и т. д. Да би могао дознати да је у овом броју два милиона, ђак почне с десна у лево изговарати: јединица (3), десетица, стотина, и љ а д а (5), десетица од иљаде (7), стотина од иљаде, милион (2). Пошто у овом броју на место „милион“ стоји 2, он онда изговара: два милиона, четири стотине, седамдесет пет иљада, шест стотина, деведесет три. У већим бројевима продужавало се изговарање: десетица од милиона, стотина од милиона, иљада од милиона, б и л и о н. Веће од б и л и о н а било је: „трилион“, „квадрантрилион“ и „квинтилион“.

Радило се с неограниченим бројевима, али већином пр о с т о р а ч у н а њ е. Од комбинованих рачуна једва ако су у неком задатку била заступљена два ви да. Задаци су се задавали обично из ж и в о т а. Примера ради навешћу овде два три задатка од оних, какви су се онда задавали ђацима.

П р в и. Деда Стојан из Братмиловца купио ји издућана 26 ока соли по 1 гр. и 15 нара (чар.), 2 оке и литру ориза (пиривча) по 4 гр. и 1 оку и 50 драма зејтина на 12 гр. оку. Колико је гроша свега деда Стојан платио? (Све се ово забележи на великој таблџи).

Рад (услено: 26 ока соли по грош — 26 г р о ш а (забележи се 26); 26 ока још по марјаш — 26 марјаша, 13 половина, ш е с т и п о г р о ш а (и о в о се забележи испод 26, на пр. 26:); 26: петнараца —

6:20)

13 марјаша, шест половина и марјаш, т р и г р о ш а

и марјаш (и ово се забележи испод. нпр. 26:);
 6:20)
 3:10)

2 оке ориза по 4 гроша — 8 гроша, полока (по оке) 2 гроша а литра грош, то је 9 гроша (и ово се забележи испод 3); ока зејтина 12 гроша, полока 6, литра 3, педеседрам 60 пара, то је 13 и по гроша (и ово се забележи испод). Сад сабира : гр. 26:

6:20

3:10

9:

13:20

58:10 Свега 58 гроша и 10 пара (чар.)

(Изговарање: у 50 пара има 5 марјаша, а то је 1 грош и 10 пара (чар.): десет пишем, један на руку. За тим сабира грошове и говори: осам пишем, два на руку; два и један јесте три, и два јесте пет). —

Други. Чорбаџи Нешко¹ купио је од једнога сељака 8 чекија жита по 65 гр. товар Сака је чекија тешка 120 ока. Колико ће чорбаџи Нешко да плати сељаку? (Ово се забележи).

Рад (усмено): 8 чекија по 100 ока чини *ак* 800 ока² (прибележи се), 8 чекија по 20 ока чини 160 ока (и ово се потпише испод 800). Свега је жита 960 ока, а то чини 9 товара и 60 ока. 9 товара по 65 гроша

¹ »Чорбаџи« значи газда.

² таман — равно.

(сад множи: 65) — чини 595 гроша. Сад да нађемо

9

 595

колико је дао за 60 ока. (Овде 'ча Мита помогне Ђаку те овај израчуна да ова кукуруза стаје 26 пара чар. па онда рачуна). 60 ока по 26 пара: 26 Свега

60

 1560

чини 1560 пр. (чар.). Један грош има 40 пара: 15,6. 40

12 39

=36

36

 595

 ==

То је свега : * 39 гр. —

634

Денча из Кукавице даде чорбаџи Таси (ваљда Андрејевићу) с е н е т¹ на 15 лира жутих и 4 беле мецедије, што је узео под вајду (интерес), па му на Митров дан врати 7 лира и 1 дукат. Колико му још Денча дугује? (Све се ово забележи).

Рад (услено). Кад узмем 7 лира од 15 остаје 8 лира (забележи се)! дукат има 60 гроша, а 4 беле мецедије (по 21 гр.) 84 гроша (забележи се и одузима :

84

 60).

24

Још му дугује: о с а м л и р а и д в а д е с е т ч е т и р и
гроша. —

¹ Тураса реч; значи облигација.

Оваквих и њима подобних задатака имама повише, али је за сад доста и оволико.

Овде би се зар и могло казати да су рачуни били заједнички, бар за неколико ђака, и ако сви ђаци нису уредно похађали школу, а у читању се је одавно већ показала разлика међу њима, те ни двојица нису учили једно исто.

Ово заједничко рачунање огледало се и у томе, што су ђацима задавани и домаћи задаци. Сваки је ђак имао „тефтерче“ (бележник), које је свакад са собом носио и у њему бележио домаће задатке, које је израђене морао подносити даскалу. При израђивању ових домаћих задатака поступало се као и на табли, јер је ђак морао забележити и поднети само резултате задатака, а како је и на која начин радио те задатке, о томе није нико разбيراо. На тај начин, они су били савршено излишни, јер су ђаци резултате преписивали једни од других.

Овде је интересантно и то, што су ђаци морали један другом задавати задатке свакад, кад год даскала није могао доспети да зада, а у извесној прилици и сами себи да задавају на даљих израђене поднесу даскалу. Овакви задаци, може се рећи, више су стварно користили но они први — заједнички.

Рачунање је у почетку ишло упоредо са читањем и велика се пажња поклањала на њ. Ну доцније, кад дође Пеалтир или Требник, попуштало се из рачунања у корист читања, на шта се онда пажња удво-

стручила. Сада су тек ђаци, без мало свакад, задавали рачунске задатке сами себи, које су после израђивали у „тефтерчету“, па су их тако израђене подносили д а с к а л у на преглед.

III

П И С А Њ Е

Као у свакој данашњој тако и у 'ча Митиној школи писање се делило на двоје: на писање без мастила и писање мастилом. Ну и једно и друго писање веома се много разликовало од данашњег. С тога ћемо и ми овде разгледати прво писање без мастила за тим писање мастилом.

1. Писање без мастила.

МАТЕРИЈАЛ

За писање без мастила био је овај материјал: »песоч“ с просејаним песком, сирава за равнање песка на њему, табла и она даска за цифре, „тибишир“,¹ дугачка „шпарт“,² таблица ћачка и каменче.³ Као што се види, и ово се писање делило на двоје: на писање по песку и писање на таблици и табл. За писање по песку служио је, као што ви-

¹ креда

² шпарт — лењир

³ крижуља

димо, „песоч“ — прва клупа, чија је горња даска (наслон) била водоравна и ограђена, и са стране и крајева, летвицама. Празнину ту испуњавао је ситно просејан песак, који се равњао с летвицама. За равнање песка имала је једна дрвена справа с дршком озго, која је оздо била веома глатка, а по итледу доста личи на велику четку за прање патоса. Том справом превуче се по песку те се он изравни, кад хоће да се по њему пише.

Одмах првих дана по доласку новајлије су свако после подне извођени у „песоч“, где су се, стојећи, учили да пишу по песку. То је било овако:

Новајлије се поређају у „песочу“ и стану мало подаље један од другога. Бата Ђорђе сад напише на табли косу црту (/) и виче: „танка наваљена!“, а новајлије то исто прихвате и вичу: „тањка наваљена“. Сад им командује: „Внимајте.. . (ваљда назите)! Пишите „танку наваљену“! Сваки ђак сад пред собом повуче кажи прстом у песку „танку наваљену“, старајући се при том, да она буда што сличнија оној на табли. Кад сви буду готови, бата Ђорђе зађе од ђака до ђака те прегледа, да ли је сваки лепо извукао ову црту, па коме нађе примедбу одмах оном справом превуче по песку пред њим, те исти поравни, па му онда покаже како треба да је извуче. Кад овако свима поправи, онда се превуче оном справом по целом „песочу“ те нестане „танке наваљене“, и тиме се учини припрема за другу црту.

Бата Ђорђе онда напише на табли у с прављену црту (|) и виче: „пуна права!“, а новајлије по-

нове: „пуна права“. Команда: „Внимајте...! Пишите „пуну праву!“ Ђаци одмах покушавају да пишу „пуну праву“ као и ону мало пре, па се и то прегледа и поправи. Кад се и сад поравни песак те нестане и „пуне праве“, онда бата Ђорђе напише на табли трезу црту — с а в и ј е н у д о п о л а (J) и виче: „савијена“!, на шта му ђаци такође одговоре. Сад се и ова црта по истој команди пише, а за њом и положиена, па се одмах прелази на писање слова.

На исти начин се учили да пишу по песку и слова, а почињало се од „а“. Ну при сваком потезу црта морало се у хору изговарати и име поједине црте. Нпр. викало се: „танка наваљена (/), „пуна права“ (|), „танка наваљена“ (\), „пуна права“ (u), „савијена“ (u), „положена“ (u)! и т. д. и т. д.

Чим се које слово научи да пише овако по песку одмах су новајлије одлазиле на места те, уз помоћ свога даскала или старијег ђака, покушавали да то исто пишу и на таблицама и и с а љ б о м. Кад пак науче да пишу сва слова и по песку и на таблицама, онда почиње писање на хартији.

Кад се отпочне писање на хартији онда почиње писање цифара по песку. На овај исти начин пишу се на „песочу“ и цифре: Бата Ђорђе или најстарији ђак напише на оној дасци прво „1“ и показујући је и р у т о м командује: „Внимајте...! Пишите цифру један!“ Ђаци онда разгледају добро ту шару па кажиристом пишу у песку „1“. То се прегледа и поправи па онда брише. Сад се напише „2“ и командује да и ђаци то пишу. И тако се за неколико дана,

под контролом а по команди, пређу све цифре редом до „0“, па се онда и оне пишу на таблицама. Нај-послед, кад ђаци науче да пишу цифре и по неску и на таблицама и преко реда, онда их почну писати и на „прописима“ у последњој линији, а на таблицама пишу бројеве од 10 па више и почињу да учерачунање.

*

2. Писање мастилом.

Материјал.

За писање мастилом био је овај материјал: обична пенцерека (ретко кад боља) хартија, гушче перо, које су ђаци обично сами правили (ретко кад челично) »мурићен“*), који су ђаци држали у дивиту од месинга који су сва кад носили за појасом, обичан бакалски „плавез“ (плајваз) или оловна шипка коју су ђаци правили од куршума, и мала „чапарт“ за „чапартисање“ (лењирање), коју су ђаци такође сами правили.**)

Чим који ђак отпочне да пише мастилом, прво му је да купи табак хартије***), који поднесе да скалау, те му овај пресавије исти на четвртину и прву страну шпарта од прилике онако, као што је данашња прописница бр 4, а за тим му напише у линијама сва слова по азбучном реду, мала и велика (свако мало уз своје велико слово), па га пошаље на своје место да и сам то исто пише. Овај је сад морао та слова

*) мастило.

**) За цртање се није ни знало. Још мање за гуму.

***) У невољи се употребљавала и ова хартија, коју је мајка из дућана купила са шамијом.

да пише сваког дана све донде, док не научи да их пише лепо, подносећи сваки пропис даскалу на преглед и поправку.

Поред садањих слова у писању су се употребљавала и ова слова: Ћ (к—је), Ю (ю—ју), И (х—ја), ШЦ (шц—шт или шч) и на крају речи са сугласником — Ђ (ѣ — дебело јер), а слово ј писало се или са ѣ или са і. Неколико година само пак пре нас писало се, поред осталих, и ово слово: Е (је), као и О (ѡ—от).

Кад ђак, дакле, научи да пише сва ова слова, добија онда од даскала прегледаоницу на четвртини табака на којој је он лепо исписао неке обичне речи и реченице, те овај после за неко време пише само то по прегледаоници, и сваки је пропис редовно морао подносити даскалу на преглед. То беше „краснописанице“.

Бележака за прописе није било, него кад је даскала хтео да похвали нечији пропис, он при дну напише неколико похвалних речи и то му је све. Ако ли је пак пропис немарљиво написан, следује казна.

Вредно је да видимо како се у оно време правно и употребљавао „мурпћен“. У 'ча Митиној школи за дуго се није знало за плаво мастило те се употребљавало црно. Пошто је пак оно било доста скупо то су ђаци већином сами правили мастило.

Многи су правили мастило од чивита, али је најјевтиније било од чађи, коју су ђаци у фишек скупљали по пекарницама, па је размуте с мало воде

ли то му је — „мурићеп“. Ну да би се исто мало „префинило“, метне се у дивит мало црна куповна (абациска) конца, који у исто време не да да се на перо узме више мастила но што треба. Чим у дивиту после нестане мастила, долије се мало воде и добро промеша, па онет пише.

Кад пак изиђе и плаво мастило, ђаци потрчаше да праве исто од бурјана, а ускоро пронађоше и биљку „мурићеп“, од чијег су рода после правили најлепше мастило.*) Али ово биљно мастило није могло за дуго да траје, јер се убрзо уквари и — усмрди.

*) То је она висока биљка што расте по баштама, а род јој је бобичаст и у гроздовима. Грозд се у шољи извиља на онда процеди и сипа у стакло.

III.

П Е В А Њ Е

И у 'ча Митиној школи учило се црквено и световно певање, као и данас, само што се ондашње певање веома разликовало од данашњег.

Из црквеног певања учило се: одговарање на служби, сви во скресни и неки празнични тропари (на памет), херувике и причастени, а и „Господи возвах“... са осталим стихирама, катавасијама и блаженствима у свих осам г л а с о в а. За све црквене песме и цео осмогласник (октојих) беше грчка арија.

Из световног певања пак учили се химна султанова, химна Ђирила и Методија (место химне Св. Саве) још неке друге поучне песме.

Одговарање на служби и тропаре учили су сви ди из целе школе заједнички — у Суботу после подне, када се је ишло без књига. Сем тога пак тропари су се певали сваког дана у вече, за време молитве ђачке, и целе се недеље певао онај воскресни тропар, који се те недеље певао у цркви (по октојиху). Све остало певање, како црквено тако и световно, предавао је бата Ђорђе, али не свима ђацима него одабранима и старијима.

Сви требничари и многи псалтирци који су били добри певачи остајали су после школе у вече те учили певање. Али су они често пута и с часова ишли у одређену собу за певање те певали. Бата Ђорђе им је изванредно лепо предавао „Псалтихију“ (нотно певање), која се писала с грчким нотама. И данас се сећам ове скале:

На — ву — га — ди — ке — зо — ни — на
 па — ни — зо — ке — ди — га — ву — па

Сватовне су несмеђаци певали у школи онда кад ко од турских чиновника посети школу, за чији се долазак увек раније знало те се и извесна спрема чинила, за тим кад из Ниша дође Владика (деда Виктор) и на дан школске прославе — Ђирила и Методија. Црквено певање цак певали су у цркви, на литијама и школској прослави.

Одређени певачи морали су свакад недељом и празником ићи у цркву на вечерње и службу те с да-скалом држали певнице, а остали ђаци ишли су на вечерње само и то по групама (наизменце), а на службу су долазили они који су могли и хтели, јер

се јутрење са службом (уједно) свакад ноћу, до зоре, свршавало (због Турака), нарочито зими, те су ђаци могли ићи у цркву само с родитељима.

Извећбани певачи у црквеном певању често су пута замењивали у цркви, за певницом и самога даскала, а остали певачи само су „помагали“ даскалу, или опет само „држали глас“, вичући у басу: а—а—а—а—а—а—а—а—а—а—а— — — —. Ну било да стихиру пева даскал или ђак, или опет свештеник, један је ђак морао да „кањера“. Пре но што певач отпочне стихиру, нарочити одређени ђак гласно прочита прву реченицу до тачке, па тек онда певач почиње певање. Од прилике као што се сад читају у цркви „антифони“. А кад певач отпева ову прву реченицу, онда ђак „искањера“ другу реченицу до тачке, а за то се време певач одморно и продужава певање. Тако је ишло до краја стихире а тако је било за обема певницама.

Сем овога, ђаци су редовно читали а постој у цркви али не на амвону као данас, већ на степеницама владичиног стола. Тако исто за свако вечерње одређиван је по један ђак, који је у почетку вечерња морао читати на амвону из Псалтира: „Блажен муж, иже не иде на совјет нечастивих.“, а по „Ниње отпушчајеш раба твојега, владико. . . . — на памет: „Свјати Боже.“, „Пресвјатаја трџице. . . .“ и „Оче наш. . . .“ (такође на амвону). Уз велики пост пак, на вечерњу су редовно по два ђака читала пред иконама Исуса Христа и Св. Богородице (до двери) из Часловца: „Несквернаја, неблазнаја, не-

тљенаја, пречистаја дјево, богоневјесто владичице....“, стр. љ (200) = молитву Богородице, и: „И дажд нам владико, на сон грјадущим, покој тјела и души: и сохрани нас от мрачнаго сна грјеховнаго.....“ — молитву Ис. Христа, стр. љв (202), — наизменце, тачку по тачку.

С овим смо свршили певање, а с певањем и учење.

ДЕО ТРЕЋИ

Дисциплина и ред. Казне и награде.

Дисциплина и ред.

Дисциплина и ред у 'ча Митиној школи, нешто су нечувено и невиђено. Кад бисмо садању школску дисциплину и садањи школски ред упоредили са ондашњом дисциплином и редом, не бисмо ама баш ничега сличнога нашли. Неко ће можда приметити да су дисциплина и ред једно исто. Може бити да је тако у садањој школи, али у 'ча Митиној школи дисциплина је била једно, а ред, који се распростирао и ван школе, — друго. С тога их и ми овде разликујемо једно од другог. Ну како су дисциплина и ред нераздвојени, јер једно друго допуњују, то ћемо их и ми овде разгледати у једно, а читаоци ће и сами разликовати дисциплину од реда.

Дисциплину школску и ред у школи и ван школе Ча Мита је одржавао преко најстаријих и одабраних ђака — назитеља. Најстарији назитељ звао се као што смо у почетку видели, „дверник“, и он је седео на оном сандучету код врата. Овај „дверник“ беше рекао бих, други Ча Мита, јер је и он имао скоро исту власт коју и Ча Мита. Сем „дверника“ било је још неколико назитеља, које је могао да поставља и сам „дверник“. Њихова је прва дужност била та, да најраније дођу у школу. Заузев своје место, „дверник“ искину све остале назитеље (из оба одељења) па их распореди по школи, одредив свакоме од њих по неколико „чипова“ (клуча) у делокруг. Једнога пак или двојицу одреди напоље да пазе, да се ко од ђака не игра у дворишту већ да сваки мора право од куће у школу.

Назители у школи узму сад таблице и нисаљке, заузме сваки свој круг и стане пред први свој „чин“. Сви су они назвали сад на ово: да ли сваки на свом месту седи мирно и учи или задиркује и узнемирава кога, или се опет разговара и смеје. Чим који назитељ спази да неки од ђака није миран него задиркује кога, одмах он гласно узвикне: „Н. Н. бешченик“, и запише му име на таблицу а поред имена забележи и „бешченик“. Ако ли неко неће да учи него се игра или прави пеке комендије, н. пр. шара по таблицу или зверу у другога, назитељ опет оним истим гласом (као кад лева) узвикне: „Н. Н. непрележатељ“, и одмах га записује, назначив му и „непрележатељ“. Ако ли се пак ко на смејао, назитељ узвикне: „Н. Н. смехотворац“ и записује га — „смахотворац“.

Пазитељи и даље пазе и записују „бешченике“, „непрележатеље“ и „смехотворце“; а записани немирници гледају да се поправе те да им овни опросте“ и избришу их, или бар да их више не записују. Ако се ко од записаних немирника одиста поправи, пазитељ га избрише с таблице (ако т. ј. хоће), а напротив ако се не поправи него продужи да ради оно исто што и пре пазитељ узвикне: „Н. Н. десет пута бешченик (непрележатељ или смехотворац)“ и забележи поред горњег његовог имена 10, па ако се то опет и после продужи, онда тај буде записан и 20, 30... па и 100 пута. Ну дешавао се, да неко буде и „бешченик“, и „непрележатељ“, и „смехотворац“, па још и неколико пута.

„Бешченик“ је значно немиран, „непрележатељ“ — који неће да учи јер је онда неприлежан, а „смехотворац“ — који смех прави (твори).

У случају да неко од пазитеља буде спречен за кратко време, његове је „чинове“ пазно други пазитељ, поред својих.

Чим сад 'ча Мита дође, сви пазитељи из његовог одељења предаду своје таблице „двернику“ а овај их поднесе 'ча Мити и једног по једног презива, казав уједно и ко је како и колико пута записан. Чим се чије име прочита записани је одмах излазио и стао код „бешченика“ или „непрележатеља“ или код „смехотворца“ (како је ко записан). Кад сви записани изађу и поделе се у групе, тек онда 'ча Мита приступи кажњавању. Пазитељи пак из бата Ђорђевог одељења поднесу таблице бата Ђорђу па и он учини своје.

Кад се сврши кажњавање, пазитељи опет заузму своја места те и даље пазе. Па чак и кад с л и ш а в а њ е отпочне, они и онда пазе: да ли остали уче док се једни слушавају, и да ли су сви мирни. Само што сада не држе таблице, већ чим који пазитељ узвикне: „Н. Н. бешченик“ (или шта буде), одмах тај „бешченик“ излази и добије заслужену кззну.

Овако је било *пре подне* и зими и лети, а *после подне* само зими. *Лети* пак *после подне* било је овако:

Одмах по ручку 'ча Мита је долазио у школу — право у „чардаче“, и тамо легао да спава. „Дверник“ и остали пазитељи заузму своја места у школи, а један пазитељ с таблицом и писаљком изађе у „диванану“ (велики ходник) и на уласку у њу седне на прву (горњу) степену те пазе, да ђаци који од кућа долазе не лунају ногама већ да сваки мора на прстима улазити. Ко пак пробуди 'ча Миту, било луном или лармом тешко њену и његовој кожи!

Напред смо видели да је сваки ђак морао ићи право од куће у школу. Чим који сад заузме једно место, остави књиге и ствари па се одмах завуче под клупу и *легне* на патос да — „спава“. Кад се на овај начин попуне сва места на патосу под клупама, онда остали који долазе попуњавају тај празан простор на патосу ван клупа — свуд унаоколо, — те они из првих клупа морају да прескачу ове из последњих док дођу до својих места (јер су врата била иза леђа). Наравски, присни другови „дверникови“ или кога од осталих пазитеља могли су лећи и на

к. л у н у (на седиште), те они мање бува и прашине покуне по остали.

Пазитељи су п сад пазили и настојавали да сви ђаци истински спавају, само што је сад мало пазитеља било, јер су и они наизменце „спавали“. Они су сад морали обилазити свој круг, па ако спазе некога да не „спава“ него шапуће с неким или се мува с неким у ребра, или онет гура ногама, они га одмах записују, али сад нису узвикивали: „Н. Н бешченик“ и т. д., бојећи се да не пробуди 'ча Миту. Шта више, и они су ишли на прстима кад су обилазили свој круг.

Овде је вредно да видимо: шта ради дечја природа кад се неком од ђака не спава а силом се тера да спава

Кад се неком ђаку није спавало а сви око њега спавају те нема с ким да шапуће, он онда из дугор времена прибегава разним шеретлуцима и комедијама. Прво потражи неку сламку или перце па њиме превлачи по лицу или врату једноме од својих суседа, те овај у сну маше руком да отера „муву“ па се најпосле и пробуди, и тако сад онај први није сам. Ако ли пак овај спава тврдим сном те и неосети „муву“, он онда увије танко хартију па онај шиљак полако гура овоме у уво, као што од прилике и мува улази, и овај се онда мора да пробуди. Међутим добро се чува да га пазитељ не опази, те чим се овај јави он се, тако рећи, умртви, докле га не мимоиђе, а после продужи несташлук. Многи опет отпаше неком тканице или подвезице с ногу па му њима веже или

ноге или руке, или опет једну ногу и руку, или и ноге и руке, па се онда окрене на другу страну и „спава“. Бивало је, да су по некога тако ђаволски везали за клупу, да су после муке имали други докле га одвежу. Не може се порећи и тај факат, да су за време „спавања“ нестајали ђацима и повци и најнужније потребе њихове. А ко не би слатко заспао око 1 сахата у подне кад опече јулско сунце (јер се и онда ишло у школу), а у школи је тако дебела хладовина!!!...

Чим се неко доба 'ча Мита пробуди и устане, назитељи као у један глас повичу: „Ист, ис-с-с-ст, ис-с-с-ст!... Устај, устај... уста-а-ај!!“ Уједанпут сви ђаци скоче и настане једно велико и дуго: бр-р-р р-р-р. Пошто су сви устали (јер су један другог будили) и добро се истресли од прашине и бува, поседају, онако крмељиви, у „чинове“ и почну се спремати за учење. 'Ча Мита сад отиде на бунар те се умије и завати воде у канту прскалицу, па онда зађе међу „чинове“*) те полива патос, да буде „хладовина“ (а и да спадне прашина), и тада устане и онај, који је на патосу тврдо заспао на већ и забалавио.**). У том је већ дошао и бата Ђорђе од куће (или је устао ако је и он у „чардачету“ спавао) те се очита заједничка молитва, па се онда 'ча Мита и бата Ђорђе „шетају“ по школи а ђаци отпочну да уче гласно те да се спреме за слишавање. Сад је све остало ишло као и пре подне.

*) Напред смо видели, да су они били размакнута један од другог.

**) Понекад су у поливању 'ча Мити помагали и већи ђаци, док „Синод“ најпосле не погоди за послужитеља чича Спасу.

Овакав је ред и поредак у школи био сваког радног дана. Празником пак и Недељом, као и о Божићу и Велигдану, назитељи су били дужни назити на ђаке по улицама. Свака је мала (улица) имала свога назитеља, а омање улице по две три једнога назитеља. Назитељи су морали по неколико пута на дан обилазити своје улице и мотрити на ово: да ли се који ђак на улици исовао с неким или потукао; да ли се ко непристојно понашао насрам старијих, нар. свештеника, трговца, старца или и божјака и т. д.; да ли ко мучи животињу; да ли је ко учинио какву штету или нанео увреду своме суседу и т. н., а највише: да ли се ко противно својим родитељима и њиховим заповестима и т. п.? Назитељи су имали код себе бележник у којем су бележили свакога који би ма шта забрањено учинио у тај празничан дан. Чак су и ђачке мајке плашиле своју децу с назитељем па их, богме, и достављале њима за сваку неуредност и непослушност, због чега су ови сутра дан били и кажњени. Све записане ђаке (немирнике по улицама) назитељи су сутра дан преко „дверника“ достављали *д а с к а л у*, и овај је свакога без разлике кажњавао по заслуги.

Сад настаје оно што је најинтересантније.

Кад буде време пуштању ђака из школе, и пре и после подне, 'ча Мита викне „спремајте се на молитву!“ и за тили час сви су били готови. Кад и бата Ђорђеви ђаци буду спремни, онда изађе прво први „чин“ („песоч“), а одмах за њим други а за овим трећи, па четврти и тако редом сви, па почну обилазити по учионици око клупа, које су опет биле

подељене по малама. За време обилажења назитељи појединих мала (улица) заузму клупу па се по п о п н у на седишта с десног краја, држећи се десном руком за ону у с п р а в љ е н у д а с к у (коју смо у почетку првога дела — у намештају — видели). Велике су мале имале по две и три клупе, али је опет свака клупа имала свога назитеља. Обилазећи овако, ђаци улазе један по један и з м е ђ у к л у п а с леве стране чим који дође до клупе своје мале, и тако за кратко време сви ђаци из целе школе буду по појединим клупама подељени на своје мале.

Кад се овако издвоје и уреде сви ђаци, настаје читање молитве. Под командом ђача Митином сви се ђаци прекрсте и изговоре: „Во имја оца и сина и свјатаго духа. Амин“ За овим сад сви назитељи што стоје на клупама читају молитву. Пре подне се по молитви чита одмах и „Во имја оца....“, а у вече по молитви се пева н е д е љ н и т р о п а р, нпр. „Камени запечатани....“, или „Јегда снишел јеси....“, или „Да весељатсја небеснаја....“, или „Свјетлују воскресенија проповјед....“ и т. д., а од Ускреса пак до Спасова дне певало се само „Христос воскрес из мертвих....“ По тропару се опет очита „Во имја оца и сина....“ па одмах излази Као што смо код певања видели, тропар су певали сви ђаци из целе школе те се и том приликом млађи ђаци учили певању.

Пре учења се читала молитва „Оче наш....“ или „Всеблагн Господи, ниспосли нам.....“, а на пуштању: у подне „Благодарим тја, Господи, Боже наш, јако сподобил јеси нас.....“, а у вече „Јадјат у бози и н а с и т ј а т с ј а и восхваљат Господа....“

Кад се прочита последње „Во имја оца....“ одмах излази први „чин“ а за овим други, па трећи, четврти и тако редом до последњег, и сви се у дворишту задржавају да се „уреде.“ Само су у вече остајали код школе они ђаци, који су имали да помогну 'ча Мити да почисте школу, јер послужитеља школа није ни имала.*)

Чим која цела мала изађе у двориште, одмах се ђаци уређују по један у ред, мањи напред већи позади. Ако је мала повећа онда се све клупе њене здруже и поређају у један ред, а пазитељи појединих клупа заузму место сваки поред своје клупе. Тако исто удруже се и две три мање — побочне — улице у једну малу па се оне после на раскрсницама издвајају. Тако уређена мала крене се својом главном улицом, којих је било три (одмах од капије) Улицом и чаршијом ђаци су ишли у реду један за другим, с прекрштеним рукама и ћутељки, а пазитељи су ишли поред њих са стране те пазили на ред и мир. Ако сад у путу сретну попа или другог кога старијега, сви су они били дужни да га поздраве скидањем капџа.

Идући овако у реду, чим који ђак дође до своје куће или побочног собачета, одмах се издваја из реда и иде кући, не говорећи ништа, а остали се примакну и — продуже пут. Овако излази из реда и други, трећи, четврти и т. д., док, напоследку, остану три четири ђака, које је пазитељ такође био дужан одвести

* Послужитеља је „Синод“ погодио на две три године само пред ослобођење.

до њихових кућа, па се тек онда враћа и он својој кући ако ју је прошао, или продужава даље.

Који год је у путу био немиран те излазио из реда или говорио гласно, или газно онога пред собом ногом и т. п., назитељ га је записивао и после подне, односно сутра дан, опет преко „дверника,“ назитељ је све немпринке јављао ђача Мити, те је овај кажњавао свакога. Ама једна једина казна бар да је праштана!

Толко о школској дисциплини и реду у школи и ван школе.

КАЗНЕ И НАГРАДЕ

Не мање ће интересовати читаоце и казне и награде у 'ча Митиној школи. Ако и њих упоредимо, да наш ђе са ондашњима, нећемо готово ничега наћи сличнога. Слободно се може рећи да ондашње казне и нису биле казне, *ђачке* казне, него *муке*. Тако исто и награде нису биле истинске, *праве* награде, које би *ђачке* потстицале на такмичење у науци, него су оне пре потстицале *ђачке* на већу мирноћу и бољу послушност но на напредак. А да ли се њима постизало што, видећемо из наведенога.

1. Казне

Обичне, мање казне биле су: *стајање* ван клупе и *на клупи* (доле и горе) на обема и једној ноzi, *кљечање* без и са каменчићима или кукурузним зрнима и спод *голих колена*, *батицање* по рукама, *вучење* за уши и косу, *шмарисање* и *затвор* у учионици без ручка (ваздан.)

Веће, страшније казне биле су: *аишење* у „ансанче“ (испод »чардачета“) са отвореним вратанцима, и *резом* и *катанцем*, и *батицање* по туру на „песочу.“

У „апсанчесту“ је било, као што смо напред видели, пуно ђубрета и непотребних хартија, па и мишева и пацова, те многога апсеника онде у мраку стане вриска. Па још кад затворе она, и онако мала вратанца и ударе резу па и катапац! Па бар да се јадник могао да усправи него једва ако је могао да седне (у ђубре)!! Али је батинање па „песочу“ било још горе. Прско „песоча“ положи осуђеника потрбушке па му један ђак држи главу и руке, други ноге, а 'ча Мита му левом руком затеже чакшире да не буду негде убрале (те да в и ш е б о л и), па десном удара прutom. Ударци су падали као киша а ударало се обично до 10 или 15, али је било ђака који су често пута добијали и по 25 батина. Некима чак и крв пропрене по кожи те после неколико дана не могу љуцки да седну. С тога су несташни ђаци, који су се сваки час надали овој казни, носили испод чакшира, до снаге на туру, повеће парче каквога стара кожуха те се пуцњава разлеже по целој школи; неки опет подметну капу кад пођу на „песоч“, само да би, несрећници, бол колико толико умањили. Ну овоме се марифетлуку ускоро ушло у траг, те су после претресане чакшире. Многима су опет и скидали чакшире те остајали само на кошуљи, па их тако изударају, ако не и по голом месу.

Али све ове казне, и обичне и веће, нису ништа сирам друге једне казне — последње. Највећа и најстрашнија казна биле су „*фалог*.“

То беше једна ваљкаста мотка, мало дужа од метра, која је била пробушена на два места на среди, у размаку 40 до 50 саниметара, кроз које су рупице

били провучени крајеви јаке узице и ту утврђени тако, да узица висн на средини мотке.

Осуђеник се прво изује б о с па легне полеђушке на патос, а два појача ђака, држећи „фалогѐ“ (мотку) за крајеве, дохвате му и стегну ноге, дигну их у вис и стопала утуре између узице и мотке, па онда увијају мотку те се узица добро затегне и стопала, с табанима у вис окренута, добро састави. Сад 'ча Мита (ескад и најстарији ђак) удара осуђеника прутом по голим табанима док не изброји тако 10 или колико хоће удараца. Несрећника стане вриска и његов се јавк и запомагање чује, што но реч, у деветој кући. Бивало је, да некога толико изударају, да му чак и крв пропрсне на ногама, те, спремах, четворопошке отиде до места, и за неколико дана после није могао ићи право.

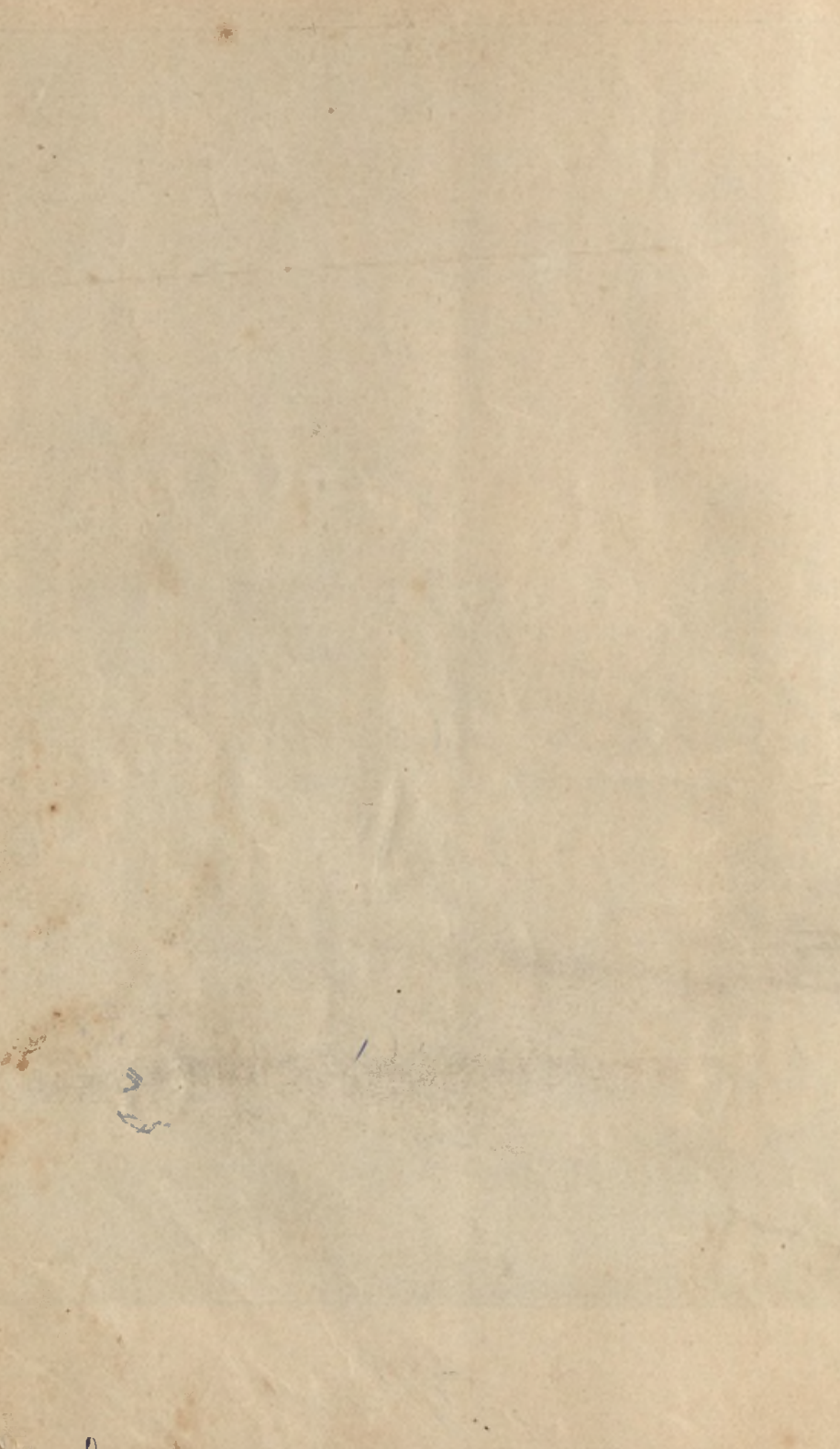
Морамо признати да се ова казна у „фалогамѐ“ ређе употребљавала и то већином онда, кад на неког ђака долазе честе жалбе од суседа његових за несташлук, или кад ко постане у свом друштву убојица и томе слично, а употребљавала се, богме, и за неуспех у науци.

Све ове казне, које је употребљавао 'ча Мита, употребљавао је и бата Ђорђе.

Обичним (мањим) казнама кажњавани су прости »бешченици“ и »непрележатељи“, а већим казнама — аишењем у »аисанче“ и батинањем на »несочу“ — »смехотворци“ и »бешченици“ и »непрележатељи“ 10, 20, 30 пута и т. д. »Бешченици“ су добијали у почетку по једну а »непрележатељи“ по две

"Pavoni"

батине по рукама, али кад се ове казне често понављају, оне се, богме, и повисе.

Једном Т... беше записан као „бенџеник“ те му 'ча Мита удари једну на хтеде и другу батину. али га овај поче руком да завараваше, плачући и зачевајући. То 'ча Миту наљути те га поче прутом ударати где дохвати: по глави, леђима... У том се и Т... досети па нагне бегати, али се и 'ча Мита пусти за њим те га ставе ударати на хват. У трку тако обиђоше онолику учioniцу два пут, а кад се 'ча Мити, најпоследосади, нареди ђацима да ухвате Т..., што ови и учинише. Сад оборише Т... те га, онако уморна и у белању изударана толико изудараше у „фалогаме“, да су га после водом повратили....

Време му беше такво те се ни родитељи ђачки против оваквих казна нису тужили. Тако се је, ето, одржавала онако строга дисциплина школска и ред у школи и ван ње, и оваквим се казнама неколико стотина ђака у једној истој учioniци држало у запу! — — — —

Ове и овакве страшне казне и муке биле су један од најглавнијих узрока, што су многи ђаци, као што смо у почетку видели, још првих дана — с Бу-квара — напуштали школу, да више никад у њу не завире. Јер оне нису утицале само на кажњене већ су оне застрашивале и друге ђаке, нарочито новајлије с којима су родитељи после грдне муке имали.

Сем ових (да их назовемо тако) редовних казна да поменимо и још једне, које се употребљавале само за време смотре.

Сваке Суботе по подне 'ча Мита је вршио преглед над чистоћом и уљудношћу својих ђака. Ко није био урезао нокте тога је шиартом („чапартот“) ударао по прстима, скупив му све прсте уједно. Ко није измпо главу а косу напустно тога је вукао за косу, па га онда „чешљао“ и р у т о м. Ко није опрао уши тога је предавао онима који су се уљудили, те га они вукли за уши. Ко ме је било одело прљаво и нечисто, а тако исто и тело, тога су ђаци иљували и исемејавали. Оваквих понижавајућих казна било је од сваке руке а за најмању ситницу.

Неколико година само пак пре нас у овој истој школи да с к а л је метао *јаје* под гушу свакоме. Ко није хтео да учи, те је онда, држећи тако јаје б р а д'о м, и стојећи ван клупе, хтео не хтео, морао гледати у књигу и „учити“!! — — — —

Један мој добри пријатељ, поп Мијајло, причао ми је, да је за његовог ђаковања била у његовој учионици, у тавану утврђена, једна а л к а, с које је висно конопац, којим је д а с к а л везивао о к о п а с а свакога ђака који би се за доцнио од школе, па је он тако везан а с к њ и г о м у р у к а м а, висно над главама ђ а ч к и м за једну или две педи и окретао се, „јер се није држао за конопац“ — — — —

*

2. Награде.

Читаоци ће се зачудити кад увиде какве су се награде у 'ча Митиној школи давале, па ће с пуним

правом рећи да то и ни су награде. Али ми ипак велимо да су оне биле награде, јер су се оне бес-
платно давале само добрим ђацима.

'Ча Мита је имао свој мур (печат) који је с
„мурићепом“ или чађу од пламена свеће утискивао на
просте чисте хартице те право „билете“. Ти су „би-
лети“ били на форму данашњих општинских печата
којима се грађани позивају у судницу. Њих је 'ча
Мита раздавао добрим ђацима као награду, а раз-
давао их је сваког дана чим му који ђак неко-
лико пута узастопце буде научио задатак. Број „би-
лета“ зависио је од самога ђака — какав је он у оп-
ште. Кад буде какав добар ђак записан као „бешче-
ник“, „непрележатељ“ или „смехотворац“ и он изађе
пред 'ча Миту, 'ча Мита га прво запита: има ли он
„билета“? Ако овај ђак покаже који „билет“ 'ча Мита
му онда одузме онолико „билета“ колико је зату казну
било одређено, па га онда врати на место, заме-
нив му казну „билетима“. Ако пак томе доброме ђаку
недостаје који „билет“ колико се за ову казну тражи,
'ча Мита му одузме оно што има, а за рест му од-
вали батине. Нпр. ако је ђак био записан као „не-
прележатељ“ за коју се казну добијало четири батине
а тај ђак је имао два „билета“, онда му 'ча Мита
ударе две батине а две му замени „билетима“, задр-
жав исте и т. д. Нема ли пак ђак ипједног „билета“
морао је добити све четири батине. Дакле, „билет“
и батина.

То је приморало остале ђаке који ни су могли
никад добити „награде“, или их бар довољно нису
могли имати за откуп казне, те су те „билете“ ку-

новали од 'ча Мите. 'Ча Мита је, дакле, и продавао „билете“ — 5 комада за 5 пара чаршијских, те је тако свако могао да купи бар *пет* „билета“, које је увећамао у приправности.

Шта су пак радили они ђаци којима никако није било могућно да добију ниш *опет* да купе „билете“, може се напред погодити. Одговор је прост: они су највише батина добијали, а то им богме, није било лако. С тога су се они довијали од сваке руке, саме да себи олакшају. И доскочили су томе злу. Правили су од куршума 'ча Митији „мур“ на *пети* утискивали на хартице те правили лажне „билете“. „Билети“ — „билети“; мало их изгужвају на „истински“! 'Ча Мита их је при откупу слабо и разгледао те се јадници извлачашу. Па не само то, него су ови „билети“ после били и јевтинији од 'ча Митијих. Они су се продавали и за писалке, пера, „чаварте“, табаке, воће хлеб, јаја и томе слично.

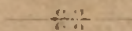
О другим наградама у 'ча Митиној школи није ни мислити. Према томе нека сад читаоци сами цене: да ли су ове и овакове „награде“ постизавале свој циљ — прави циљ — или несу.

ДЕО ЧЕТВРТИ

Проширење школе. Преустројство њено у данашњу школу.

Проширење школе

Из свезака Митине школе изишли су, или су бар кроз њу прошли, скоро сви данашњи грађани лесковачки — мештани, међу којима има одличних трговаца добрих занатлија и мајстора, земљоделаца и других посленика, а има и ђата, писара учитеља, свештеника, професора, официра, капетана, адвоката, судија и других малих и великих. Шта више, неки су још у оно време одмах из школе, отишли за учитеље а многи се и запослили од којих су неки и данас учитељи и попови. — — — — —

Крајем шесдесетих година (мислим 1868) дође у Лесковац за учитеља г. Јосиф Костић, свршени ђак Семборске Препарандије, кога је наша држава била послала, те он отвори и друго, односно треће, одељење, које смести у ону другу, обичну учионицу, која

дотле стајаше празна, али оно не беше дуга века, јер је у скоро г. Јосиф морао напустити Лесковац и отићи у своје место рођења — Приштину. Не потраја дуго а „Синод“ изради код турске власти, те ова допушти г. Јосифу да се врати у Лесковац, и он се врати 1870. Не знам зашто, али он не хтеде сад да смести своје одељење у своју пређашњу, резервну учионицу, већ се за њега сад подиже трећа учионица. Дугоше оне дугачке степенице на десном крају „диванане“ на тај простор оградеше зидом те начинише трећу учионицу, која беше много мања не само од ђа Митине него и од оне резервне, због чега је после ђаци прозваше „мала чкола“ (а неки и „мала чкоља“).

Кад све беше спремљено за ову учионицу, која се у многоме разликовала од ђа Митине јер беше снабдевена свима средствима и училима као ретко која данашња варошка учионица, дође једнога дана учитељ Јосиф у ђа Митину школу те из целе школе одвоји неколико десетина најбољих ђака од сваке сорте, само не буквараца, т. ј. одвоји и часловаца, и псалтираца и требничара, па их смести у „малу чколу“. За тим их он подели по клупама овако: сви часловци седали су у задњим клупама, псалтирци у средњим а требничари у предњим клупама (обрнуто данашњем реду). То као да беху разреди, али ђаци инак нису знали за њих нити су знали ко је од њих у којем разреду (н.пр. другом, трећем или четвртном). Знали су само то да су једни од њих (у првим клупама) старији а други млађи.

Учитељ Јосиф сад у својој школи задржа само Псалтир, а Часловац и Требник избаци из ње. Место

Часловца даде ђацима „Прву Читанку“, псалтирцима поред Псалтира даде „Другу Читанку“, а требничарима место Требника — „Трећу Читанку“. Сем тога он раздаде својим ђацима и неке друге књиге и књижице за учење (уџбенике), као: „Знању“, „Малу црквену Историју“, „Мали Катихизис“, „Велики Катихизис“, „Мали Земљопис“, „Велики Земљопис“, „Природну Историју“, „Пресад Мудрости“, „Шемени Састав“, „Словенску Граматику“, и др. — разуме се, млађима мање и лакше а старијима веће и теже књиге. У свима Читанкама пак он исече све листове на којима су биле песме о Косову и другим српским јунацима и биткама (због Турака).

„Мала чкола“, дакле, постаде од прилике као данашња троразредна школа с II, III и IV разредом, јер су ђаци, као што видесмо, били подељени у три групе, и сви ђаци из једне групе учашу једно и исто и с времена на време добијаху сви у једаред друге, старије и веће књиге и књижице, чим изуче прве, које су опет морали вратити учитељ Јосифу. На тај начин, „мала чкола“ се битно разликовала од 'ча Митине, јер у њој не беху само предмети други и књиге друге, него и сам начин учења (метод) и уређење школско беху другачији. На и учитељ Јосифа су ђаци звали г о с п о д и н о м а не по имену као 'ча Миту и бата Ђорђа, а грађани га зваху учитељем а не даскалом. Истина, испита у њој није било ни сваке године толико данас, али је учитељ Јосиф ипак у две или три године једанпут и то свечано држао испит на сам Петров дан.

На испит је долазила цела варош: и мушко и женско, и старо и младо, и велико и мало, а првенство турски чиновници (кајмакан, мудурини и т. д.), који су добре ђаке даривали великим сумама новаца. Ча Митина учioniца била је на испиту толико пуна, да се је светиња споља цела на прозоре да чује и види своје синове, браћу, рођаке, суседе и т. д. како испит по да жу.*)

Кад су најстарији ђаци свршавали школу, учитељ Јосиф им је издавао и сведочанства, што код Ча Мите није било, а њихов је број после попуњавао другим Ча Митиним и бата Ђорђевим ђацима, које је увек сам бирао.

Учитељ Јосиф је први завео и ту новину, да се школују и женска деца, јер пре њега није тога било, па уписа у своју школу и неколико женске деце, која су у почетку учила заједно с мушкарцима.

Доцније учитељ Јосиф заведе у својој школи и ове предмете: Општу Историју, „Словосочиненије“ (Граматику и Синтаксу), Земљопис свих пет делова света и Немачки језик, а из Рачуна обичне и десетне разломке. Црквеној Историји пак додао је и „Приповетке старог и новог завета.“

1) На један овакав испит беше дошао прерушен и пок. Милош С. Милојевић, познати рођољуб српски, кога сем учитељ Јосифа и пои Јована Красића, код којих је био и отсео, нико није знао ни познавао. И данас се добро сећам да беше на испит дошао и један „ћумурџија“, а покојник нам је доцније, као директор лесковачке ниже гимнасије, причао да је то он био, и да је после, по сазнању Турака, морао с плугом на рамену прећи на Суновац у Србију.

И проише су ђаци боље и друкчије писали но код Ча Мите. За њих су ушивали по неколико табака лене хартије, на прву страну измере за лењираће и крајеве на линијама и з б о д у п г л о м, те се после и на осталим листовима познаје, и онда сами лењи рају. Линије су биле као и данас што су.

Још доцније учитељ Јосиф је завео и турски језик а „Исалхију“ је предавао много опширније но бата Ђорђе. Његови су ђаци, шта више, о великим празницима у цркви и „слово“ на „крилу“ (предикаоницу) говорили.¹⁾

Овде да напоменемо и један његов интересантан начин ђачког такмичења:

Као и сада, у „малој школи“ знало се свачије место. Ну како сва места нису једнака, као што сви знамо, то је он завео такмичење међу ђацима. Тако нпр. кад је који ђак био ма из којег предмета боље научно свој задатак од неког свог друга који седи пред њим и на бољем месту, он онда напише овакву цедуљицу:

„Г. учитељу, мислим да сам данас свој задатак боље научно од Н. Н., па зато Вас молим да нас обојицу преслишате па ако нађете да сам ја боље од њега научно, да ме преместите на његово, а њега на моје место.

(датум).

Лесковац.

Понизан,

Н. Н.“

Овакву цедуљицу преда он учитељ Јосифу пре часа и он одмах у почетку часа преслиша обојицу, па

¹ Један његов ђак који је једанпут говорио „слово“ на „крилу“ и да нас је учитељ.

ако онај први буде заиста боље знао од овога другог
он их онда одмах и премести, што је готово
свакад бивало, јер је одиста свакад боље знао онај који
се нарочито за то спремао, него онај који се није
надао.

Исто је овако било и са прописима, само што је
онда у цедуљници стајало „боље написао“ место „боље
научио“. Да се не би неком чинило да му је учињена
неправда, учитељ Јосиф је за ово „претеривање“, као
што онда то зваху, одређивао и нарочите оцетнице
(ђаке), који су га слушали, односно прегледали задатак.

Прво и најбоље место, о које су се сви ђаци из
једне групе (да кажемо разреда) отимали било је крај-
ње десно у првој клупи сваке групе, а сва остала
места била су по степену нижа од овога, а виша од
последњег. Последња пак клупа била је свакад
празна и зваху је „магарећа клупа“. У њој су се-
дели кажњени ђаци све док се не поправе, а
после иду на своја стара места.

На овај начин, сваки се је ђак, хтео не хтео,
морао свакад добро спремити из свога задатка и лепо
написати пропис, ако није био рад да га с његова
места „претерају“.

И ако би се и о овој „малој чколи“ имало
много интересантних ствари изнети, опет то остављам
за другу прилику, јер сам се и сад удалио мало од
програма ове књиге. Ну, ја сам сматрао за нужно да
и о њој неколико речи проговорим на овом месту те
да читаоци добију бољи појам о целој ондашњој школи.
Завршујући овде са овом „малом чколом“, да напо-
нем и то; да је учитељ Јосиф из ове своје школе слао

Ђаке и у Београд, у страну Богословију, — код пок. М. С. Милојевића, који одмах по ослобођењу дођоше у Лесковац те неки беху ту а неки у другим местима — учитељв. Доцније се неки од њих запопише, неки одоше у другу службу, а један је и данас учитељ.

*

После неког времена од доласка учитељ Јосифа дође у Лесковац за учитеља и г. Настас Крстић такође са стручном спремом, те он отвори и треће, односно четврто одељење, које смести у ону обичну (резервну — пређе учитељ Јосифову) учионицу, а која и данас, онака иста, служи за учионицу. И он је ђаке за своје одељење одвојио из 'ча Митине школе, којих је било преко 50.

И ово се одељење знатно разликовало од 'ча Митине школе, ну као да у њему беше нижа настава по у „малој школи“. Доцније пак учитељ Јосиф и учитељ Настас поделише између себе предмете у својим школама, те су их после наизменце предавали у обема школама — свако своје предмете. Тако је н. пр Рачун, Граматику, Земљопис и т. д. у обема школама предавао један (мислим учитељ Настас), а а Хришћанску Науку, језике, читање, писање и т. д. други (учитељ Јосиф). Наизменична предавања трајала су по цело пре и цело после подне, а никад ваздан.

*

Ускоро за овим учитељ Настасова жена пок. Ленка, отвори и женску школу, у којој број ученица за кратко време порасте преко 50. Ово је одељење смештено у ону побочну собу, с леве стране

„диванаве“ где је бата Ђорђе до тада обучавао ђаке певању.

Ова женска школа потпуно је оеговарала ондашњим потребама, које су се одавно увиђале, али месне прилике нису дозвољавале да се оне и остваре. У њој се и предавало све оно што једној домаћици и мајци требало за живот. Рекао бих, да су у њој васпитање и женски ручни радови играли главну улогу, и ако и остали предмети нису били занемарени. Једном речју ова је школа спремала девојчице за будуће мајке у пуном смислу речи. Кроз ову су школу прошле и данашње три учитељице, од којих су две и данас у Лесковцу са службом.

И тако, за кратко време, благодарећи заузимљивости родољуба српских, а највише р. г. Јосифу Костићу и Настасу Крстићу, учитељима, од ђача Митице школе поста у Лесковцу пет одељења, из којих су изишли скоро сви грађани лесковачки и многе одличне грађанке.

Ну сад је због великог броја ђака била прека потреба за још једну школску зграду. те „Синод“ подиже на црквеном плацу, између цркве и старе школе још једну зграду школску, много лепшу од ове, у коју учитељ Јосиф и учитељ Настас преселише своје школе. То је она садања новија зграда у којој су и данас школе, и у којој су за неколико година по ослобођењу толике забаве и беседе држане као у најлепшој и најпространијој згради ондашњој у целоме Лесковцу.

ПРЕУСТРОЈСТВО

Ђача Мѣта није остао до ослобођења учитељ, јер је пред сам рат за ослобођење, не знам зашто, оставио учитељство и са својим синовима радио у дућану. Њега је заменио један ђак из „мале чколе“, пок. Спира Здравковић,* а кад он оде у Београд на науке, замени га други један ђак учитељ Јосиф в, пок. Ставра Кочић, који је остао све до ослобођења у ђача Митиној школи, радећи с његовим ђацима, а у друштву с бата Борђем, у оној истој великој учionicи.

Исто тако и учитељ Настас и жена му, пок. Ленка, нису остали учитељи у Лесковцу до ослобођења. Због неких националних ствари некако пред сам први рат, он буде приморан да остави Лесковац, те он са својом породицом оде у Србију. Томе је највише допринео некакав бугарски архимандрит, који беше тада дошао у Лесовац, за архимандрита, те овамо, онамо, на једнога дана освану узидана мермерна плоча с леве стране школске каније на којој стајаше рупним словима написано: „Българ-

*) Спира Здравковић се ускоро после тога отишао у страну Богословију, а по ослобођењу био је у Лесковцу учитељ и управитељ а у последње време и ђакон до 1886 (када се је убио).

ското училиште“ Ну на велику срећу нашу, ова плоча ниј: дуго остала у зиду. Јер је ускоро за тим извађена и — бачена. Све ово лепо је описао пок. М. С. Милојевић у својим путописима. Описујући узгред ову учитељ Јосифову и учитељ Настасову школу, он ју је на једном месту назвао „малим универзитетом“. Изиста, пошто се у њој у оно време од свега по мало учишло, то јој је и приличио име свеучилиште.

Тако сад, по одласку учитељ Настасовом, у Лесковцу оста оних два, односно три, одељења школе: Ставрино (пређе ња Митино) бата Ђорђевић и учитељ Јосифово.

Не потраја дуго на би и ослобођење (крајем 1877), те пок. Ставра и бата Ђорђе одоше у општину лесковачку за писаре, а учитељ Јосиф оста и даље учитељ у Лесковцу. Одмах 1878. школа се ова преустроји по ондашњем закону о осн. школама, у којој се још не ко-лико одељења отвори те дође и неколико учитеља и учитељица, међу којима и учитељ Настас.

Бад се на: 1879. у Лесковцу отвори дворазредна гимнасија, учитељ Јосифови ћаци, који су за време рата свршили његову школу, беху примљени одмах у II, а који су те године свршили — у I разред.

И учитељ Јосиф и учитељ Настас и данас су учитељи у Лесковцу,*) бата Ђорђе је у општини лесковачкој квартирник, а стари и добри ња Мита је умр'о у децембру 1896. године.

*) Учитељ Настас је пре неколико месеца стављен у пензију.

Писец је био те среће, те је на три месеца само пред 'ча Митину смрт (у септембру 1896) говорио с њиме о овој његовој школи, који му је доста грађе дао.

Бог да ти душу прости наш добри 'ча Мито! И ако си писцу ове књиге, у којој се описује твоја школа и твој рад у њој, једаред метнуо покрупне каменчиће испод голних колена, и ако си га само једаред затворио у „ансанче“, опет си ти њега волео и називао као свога најмлађег и најмилијег сина — Кола! Лака ти црна земља! Нека твој несео мачио почива у гробу, а писац ће ускоро да опише и твоје *баке*.

КРАЈ ПРВЕ КЊИГЕ.

Алексаиндоф Косичић
заштитено

Сесоловац

